

Listéra

1 - 2013

TELEMARK BOTANISKE FORENING

LISTÉRA - Tidsskrift for Telemark Botaniske Forening
(NBF, Telemarksavdelingen)
28. årgang, 2013, nummer 1

ADRESSER OG TELEFONER:

TELEMARK BOTANISKE FORENING, org.nr. 989 212 621
Postboks 25 Stridsklev, 3904 Porsgrunn. Girokonto: 0530 3890647
Foreningens e-mail-kontakt: a-jhalvo@online.no
Foreningens hjemmeside: www.miclis.no/tbf

- Kasserer: Åse Halvorsen, Langerødvegen 4, 3719 Skien
Tlf.: 35 50 01 35 / 91595087
- Styremedlem: Esther Broch, Oscars gate 53, 3725 Skien
Tlf.: 35 53 05 86 / 90015286
- Styremedlem: Christian Kortner, Chr. Magnus Falsensgt. 6A, 3714 Skien
Tlf. 91894169
- Styremedlem: Bjørn Erik Halvorsen, Utsikten 4, 3911 Porsgrunn
Tlf.: 35 28 95 17 / 91310296
- Styremedlem: Trond Risdal, Orionvegen 88, 3942 Porsgrunn
Tlf.: 47287740
1. Varamedlem: Harald Stendalen, Wettergreens veg 5, 3738 Skien
Tlf.: 95422617
2. Varamedlem: Anne Vinorum, Raskenlundvegen 29, 3928 Porsgrunn
Tlf: 35 51 41 17

I redaksjonen:

Charlotte Bakke (c.bakke@sf-nett.no), Norman Hagen (nohag@online.no),
Kristin Vigander (kristvi@gmail.com), Thor Wiersdalen (thorwiers@gmail.com)

Forsidebildet: Småttveblad *Listera cordata* "317 Ophrys cordata" fra Ivar Aasens
herbarium på Aasentunet i Ørsta. Foto: Kristin Vigander

ISSN: 0801 - 9460

VÅR I TJØNNEGREND

Sigríð Nordskog, tekst og akvarell

VÅR I TJØNNEGREND

Våren er sein i Tjønne­grend. Men brått er her uro i lufti med friske vindar, haugar med fjørgamalt lauv kvervlar av garde og gjev plass til gullbostane som ventar på å få bryte fram.

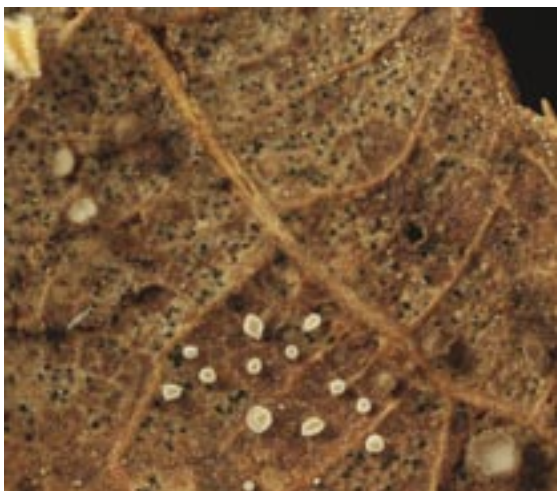
GULLBOSTEN (*Taraxacum vulgare*) blir ogso kalla løvetann av byfolkjet. Eit merkjeleg navn, kvar kjem løvune inn? Den som nokon gong hev sett ein gullboste, kan vel aldri vera i tvil om det rette navnet på denne livsglade, vakre planta.

Sigríð Nordskog, Tjønne­grend
TJØNNEGRENDSERIEN

PÅ ET GAMMELT EIKEBLAD – FEM SOPPARTER NYE FOR NORGE

Kåre Homble og Tove Hafnor Dahl

Den 30. mai 2012 samlet Tove inn noen eikeblader fra kanten av gammel kulturmark, Norddal, nordvest for Alvekilen på Tromøya. Fra før kjenner vi til at sopper som den vesle pyrenomyceten *Mycosphaerella punctiformis*, discomyceten *Brunnipila fuscescens*, hvit sokkelhette *Mycena mucor* og hyfesoppen *Anthina flammea* er ganske vanlige nedbrytere av eikeblader. På eikebladene fant vi 9 sopparter, hvorav 5 nye for Norge. Opptil 4 av artene ble funnet på ett og samme blad. 2 av artene var samlet kun én gang før i Norge. Soppene som er nye for Norge er *Ceratostomella quercus*

Bladunderside med *Lachnum rhytismatis*, *Brunnipila fuscescens*, *Mycosphaerella punctiformis* og *Lachnum patulum*

A. C. Santos & Sousa da Câmara, *Lachnum rhytismatis*, *Microthyrium microscopicum*, *Mollisia rabenhorstii* og *Naevala perexigua*. Ingen av soppene har fått norsk navn.

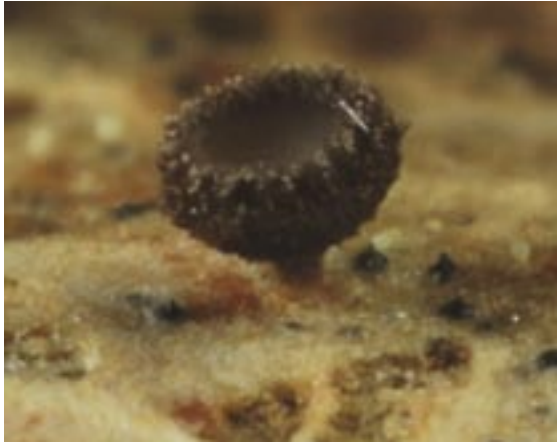

Bladoverside med *Mollisia rabenhorstii*, *Microthyrium microscopicum*, *Brunnipila fuscescens* og *Lachnum patulum*

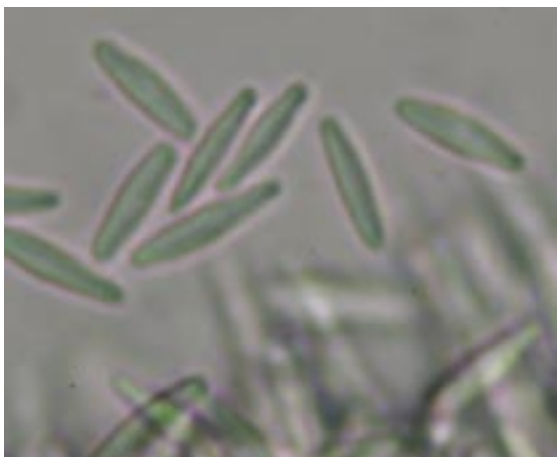
Artene

Brunnipila fuscescens* var. *fuscescens

Denne brunhårete, kortstilkete discomyceten er ikke uvanlig på råtnende blad av eik og bøk, men det er få innsamlinger av den. På bøkehamser vokser det en egen variant, var. *fagicola*. Arten har tidligere tilhørt den store slekta *Lachnum* (og *Dasyscyphus*), men er blitt skilt ut i egen slekt (Baral & Krieglsteiner 1985, s. 50).

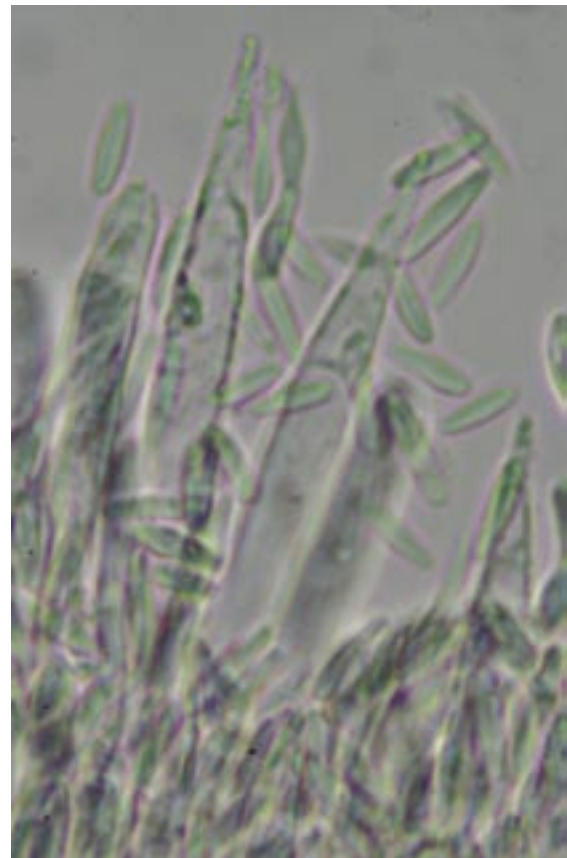
Brunnipila fuscescens var. *fuscescens*

Brunnipila fuscescens, sporer

Brunnipila fuscescens, hår med krystaller

Brunnipila fuscescens,
parafyser, asci og sporer

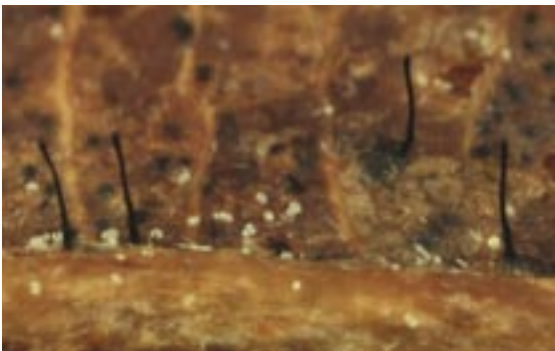

Bladunderside med *Ceratostomella quercus*, *Mycosphaerella punctiformis* og furupollen

***Ceratostomella quercus* A. C.
Santos & Sousa da Câmara**

(Navnet til denne soppen er illegitimt fordi det ble brukt på en annen art som ble beskrevet

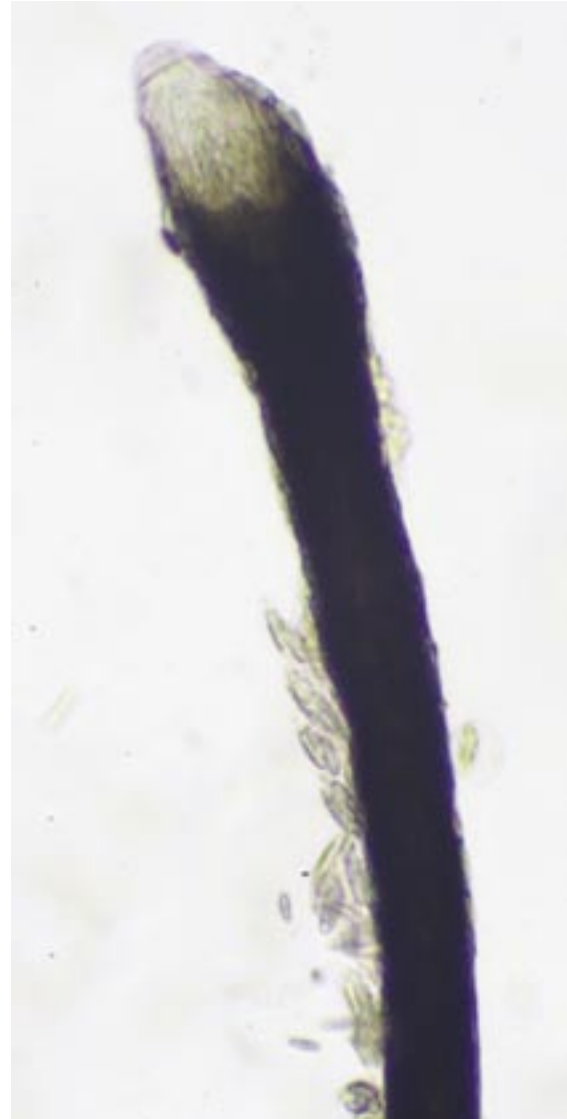
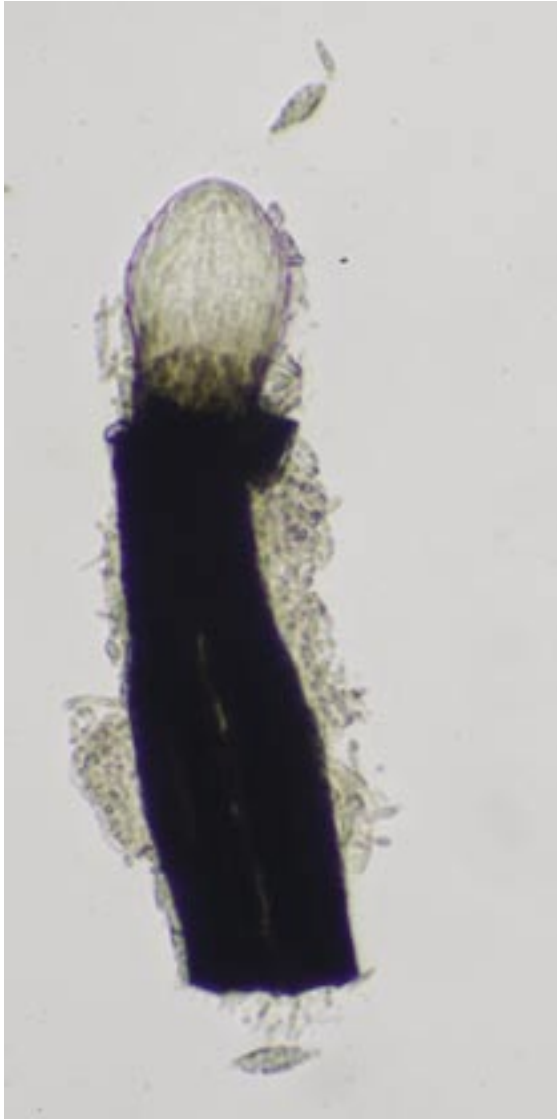
tidligere, i 1926, og autor-navnene er derfor tatt med her.) Soppen ble beskrevet fra Portugal (dos Santos & de Sousa da Camara 1955, s. 136) og så langt vi kan finne ut, er den

Ceratostomella quercus

Ceratostomella quercus, asci

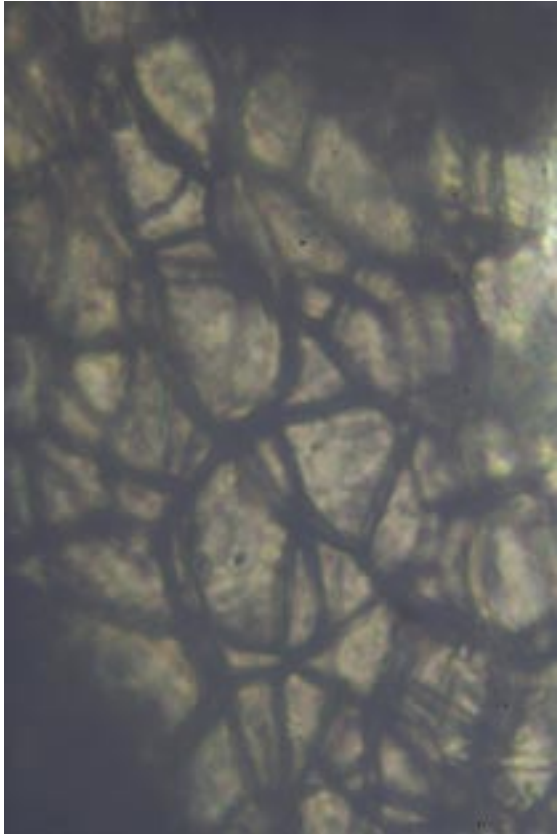
Ceratostomella quercus, ostiolehals, asci og sporer

Ceratostomella quercus, spore

ikke funnet andre steder siden den ble beskrevet. Den ble da heller ikke nevnt da Martina Réblová reviderte slekta *Ceratostomella* og nærstående slekter (Réblová 2006), ved hjelp av DNA-analyse.

Det latinske navnet til denne pyrenomyceten, som tilhører klassen Sordariomycetes, betyr ”liten hornmunn på eik” og beskriver den lange halsåpningen (ostiolet) til fruktlegemet (peritheciat).

Ceratostomella quercus, perithecieveggen

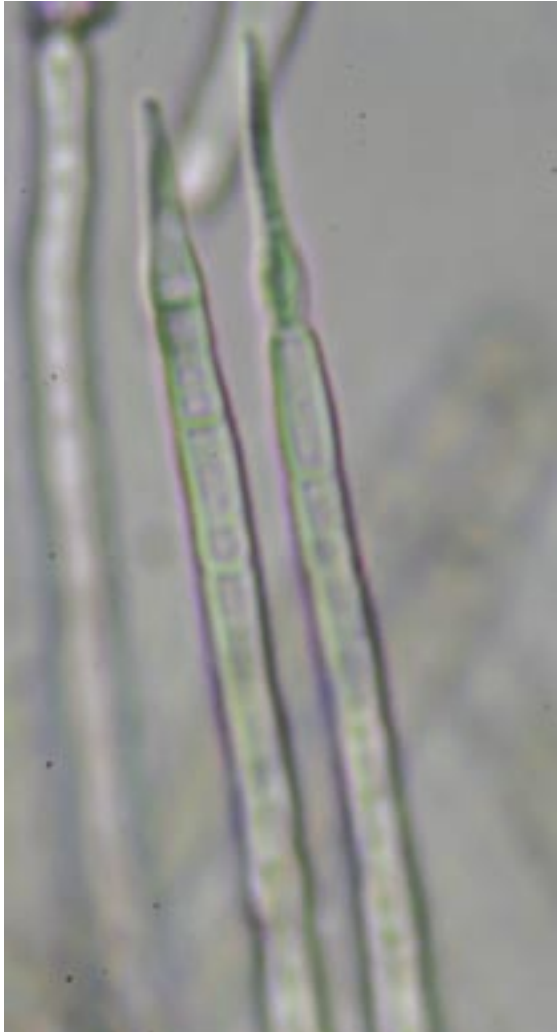
Peritheciat, som ligger inne i bladet, er opptil 0,3 mm i diameter og den utstikkende halsen rundt 0,8 mm lang. Sporesekkene, som har åtte sporer, har ei spesiell og sjelden form. Sporene er ca. $13 \times 2,5 \mu\text{m}$, hyaline og med (2)- 4 oljedråper. Modne sporer kommer ut av den lange halsen.

Lachnum patulum

Denne vakre discomyceten, som har sylspisse hvite hår på utsida av begeret, har Tove funnet en gang før, fire år tidligere, på eikeblad i det samme området, men ellers er den ikke kjent fra Norge. Soppen er opptil 0,5 mm i diameter, og den ligner på en art som er vanlig på døde greiner av lauvtrær, *Capitotricha*

Lachnum patulum

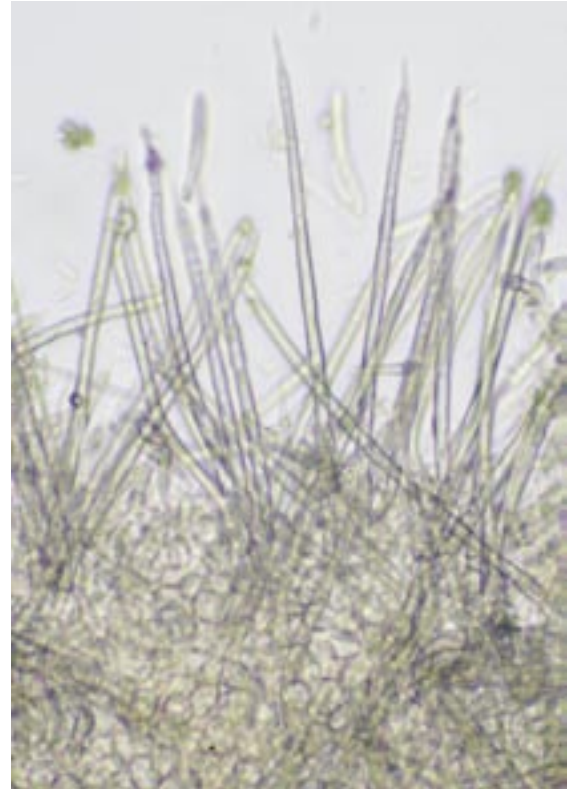

Lachnum patulum, hår

Lachnum patulum, parafyser, asci og sporer

bicolor (tidligere *Lachnum*). *Lachnum patulum* ble først beskrevet av Christiaan Hendrik Persoon som *Peziza patula* (Persoon 1801, s 654), og han skriver da ”in foliis putridis

Lachnum patulum, excipulum og hår

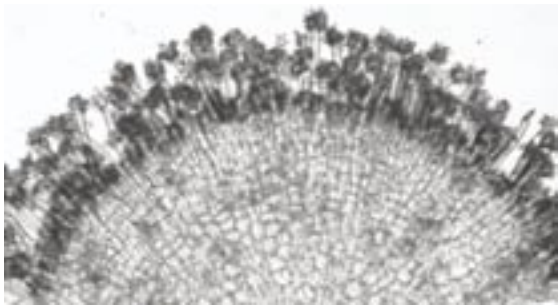
quercinis automno” (på råtnende eikeblad om høsten). Dette stemmer ikke med Toves funn, og heller ikke med nyere opplysninger, som sier det er en vårsopp. (Det latinske *patulus* betyr åpen.)

Lachnum rhytismatis

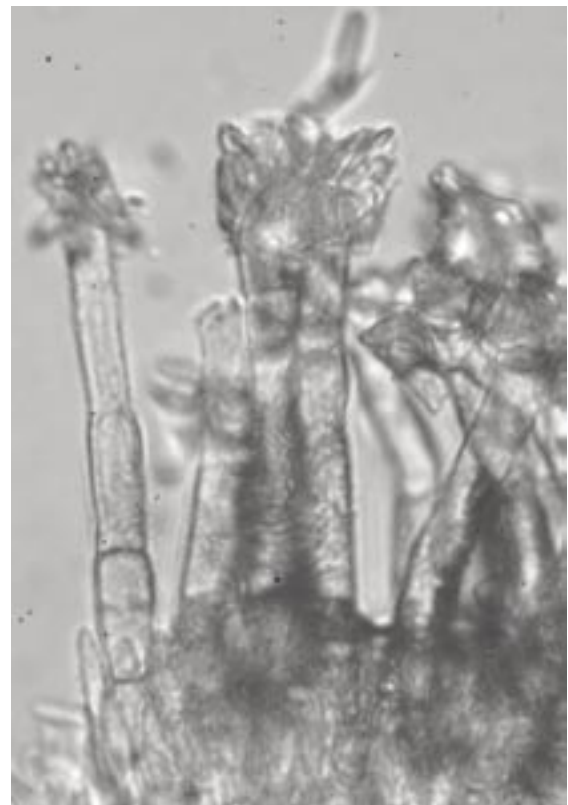
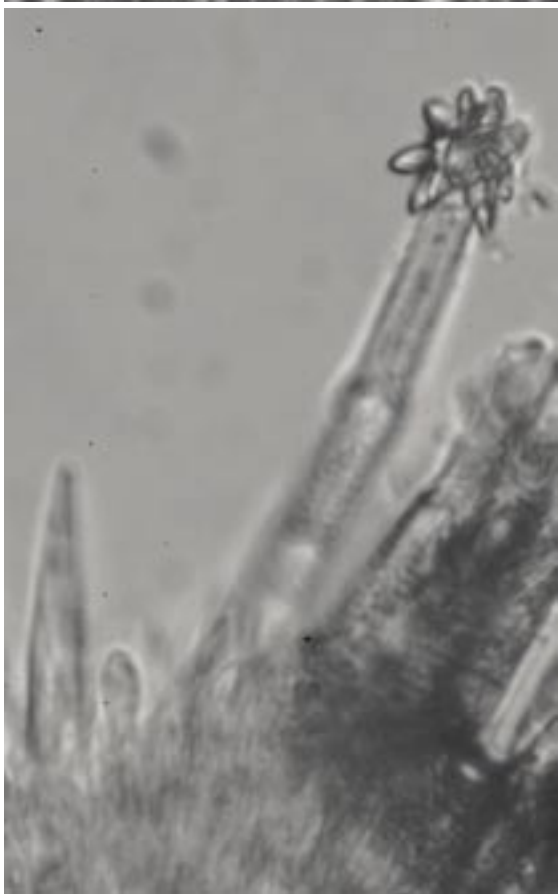
Denne vesle discomyceten har navn etter en beskrivelse fra 1880

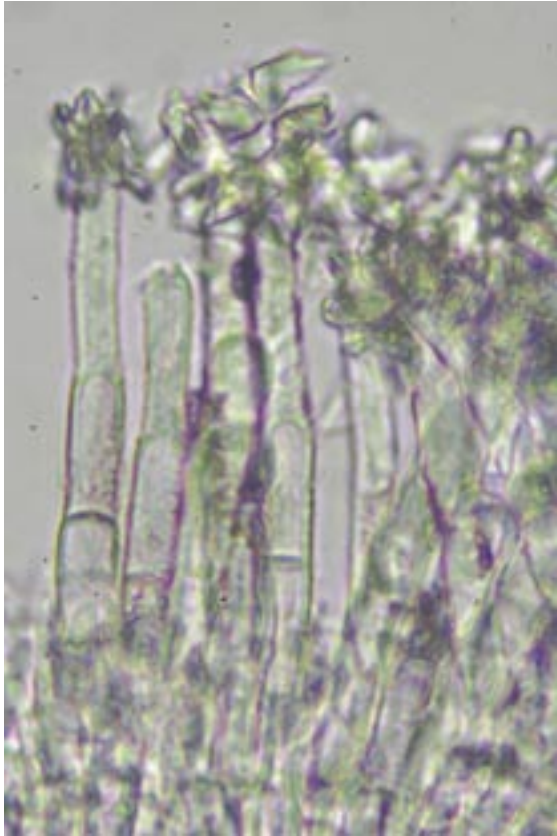
Lachnum rhytismatis

Lachnum rhytismatis, excipulum og hår

Lachnum rhytismatis, hår med krystaller

Lachnum rhytismatis, hår med krystaller

Lachnum rhytismatis, snitt av fruktlegeme

av den engelske mykologen William Phillips, som *Peziza* (*Dasyscyphae*) *rhytismae* (Phillips & Plowright 1880, s. 101) etter funn i Skottland. Han skriver at den var parasittisk på lønntjæreflekk *Rhytisma acerinum*. Men første beskrivelsen av den er fra 1867 som *Peziza minutissima* (den aller minste) (Crouan & Crouan 1867, s. 52) og dette var på råtnende eikeblad i Frankrike. Men epitetet *minutissima* var illegitimt fordi det

tidligere ble gitt til en annen *Peziza*. Det har seinere vist seg at soppene er saprofyttisk på blad til flere arter, blant annet også lyngplanter. De hvite hårene hos denne arten, som oftest er bare 0,2 mm i diameter, har ei kule av krystaller i enden. Soppene er tidligere ikke funnet i Norge.

Lophodermium petiolicola

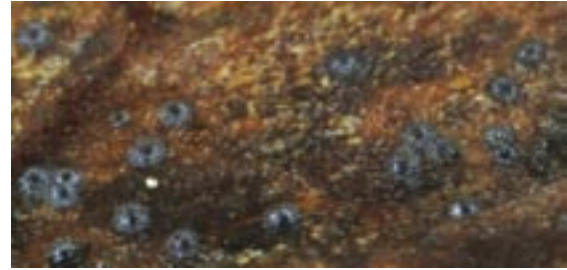
Avvikende fra de andre soppene, vokser denne, som er i slekt med soppene som lager mørke tverrstriper på barnåler, bare på bladstilken og grove nerver i eikebladet. Navnet (*petiolicola* = som liker bladstilker) er gitt den i 1870 (Index Fungorum) av den tyske mykologen Karl Wilhelm Gottlieb Leopold Fuckel (1821-1876), som beskrev mange små sopparter. Det eneste sikre tidligere funnet i Norge er gjort av Søren Christian Sommerfelt i Bærum i 1827 (Norsk SoppDatabase), da han var prest i Asker, men soppene ble først bestemt av Ivar Jørstad.

Lophodermium petiolicola

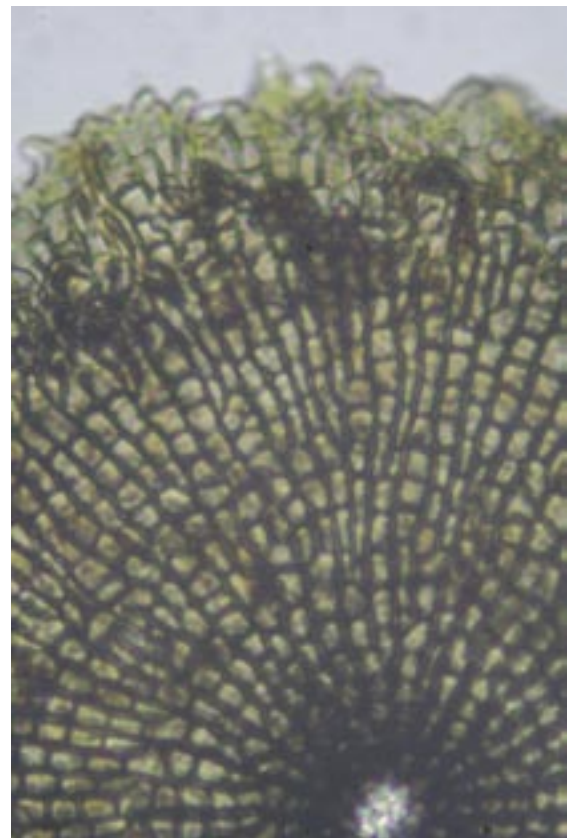
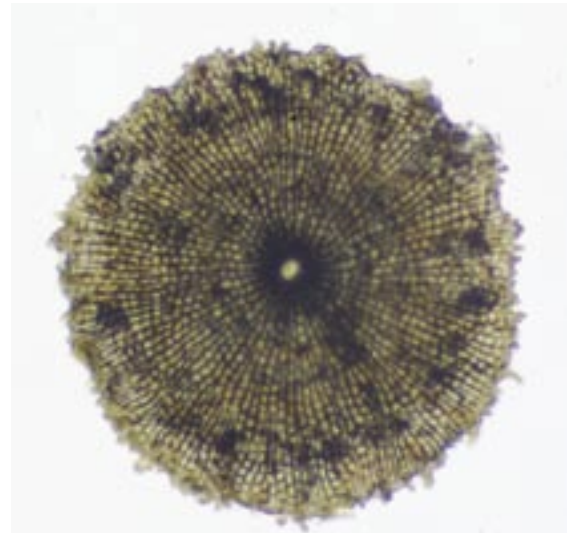
Lophodermium petiolicola og furupollen

Microthyrium microscopicum

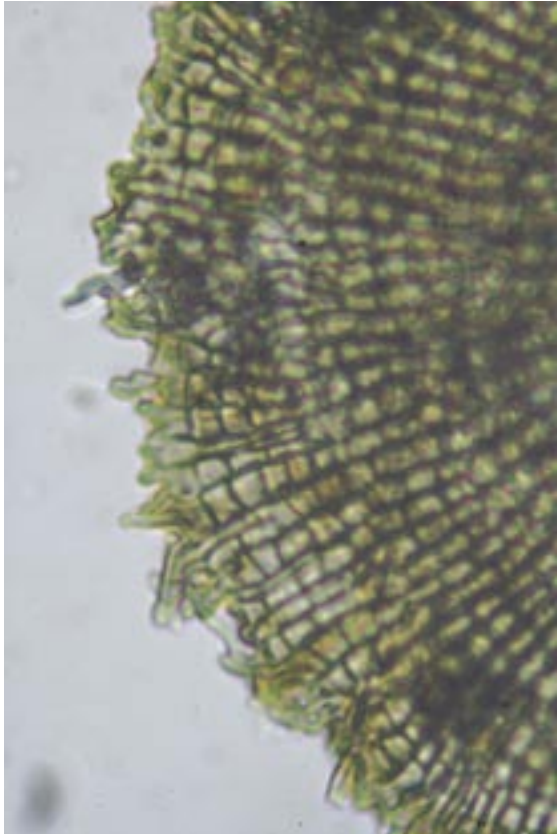
Lophodermium petiolicola, ascus med sporer og parafyser

Microthyrium microscopicum, thyriothecum I

Microthyrium microscopicum

Fruktlegemene til *Microthyrium*-artene, pyrenomyceter i klassen Dothideomycetes, er som skjold med celler i radiære rekker (thyriotheca). Åpningen på toppen (ostiolen) som

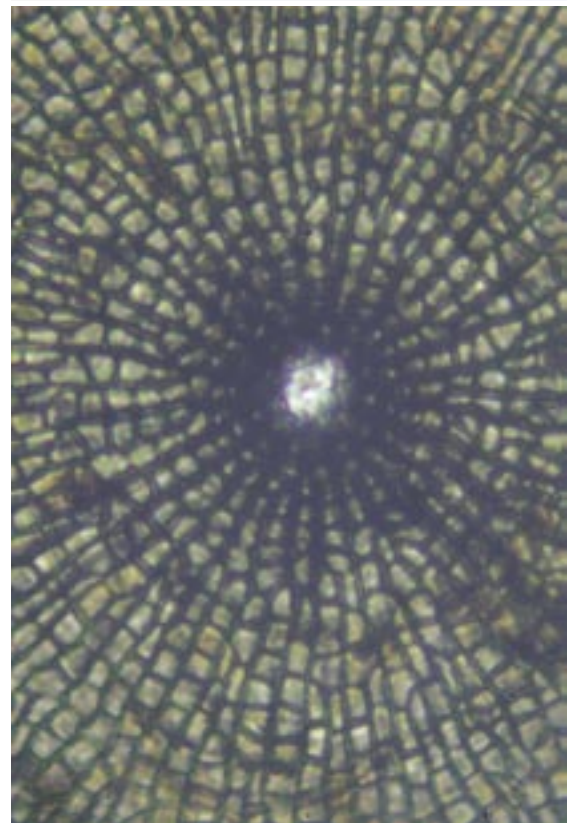
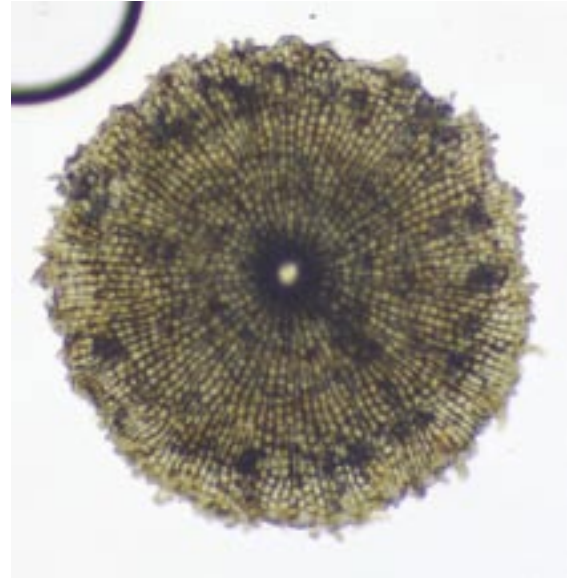

Microthyrium microscopicum,
thymothecium I

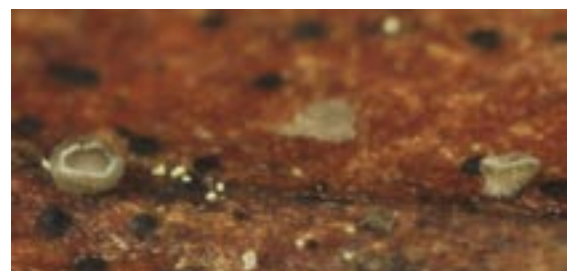
er vel 10 μm i diameter, er omgitt av en tydelig ring hos denne arten, som er under 0,2 mm i diameter. Soppen ble beskrevet av den franske mykologen John Baptiste Henri Joseph Demazières (1786-1862) i 1841 (Index Fungorum). Den vokser spesielt på oversida av råtnende eikeblader, men kan også vokse på bladene til andre lauvtrær, f. eks. bøk. Den er ikke tidligere registrert i Norge.

Mollisia rabenhorstii

Mollisia er ei artsrik slekt i discomycetfamilien Dermateaceae, med ganske likt utseende arter, men flere er substratspesifikke. Denne arten har små sporer, de undersøkte

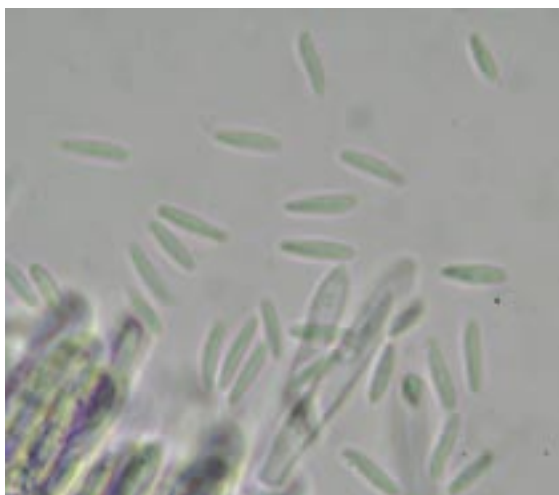
Microthyrium microscopicum,
thymothecium II

Mollisia rabenhorstii, unge fruktlegemer

Mollisia rabenhorstii, eldre fruktlegemer

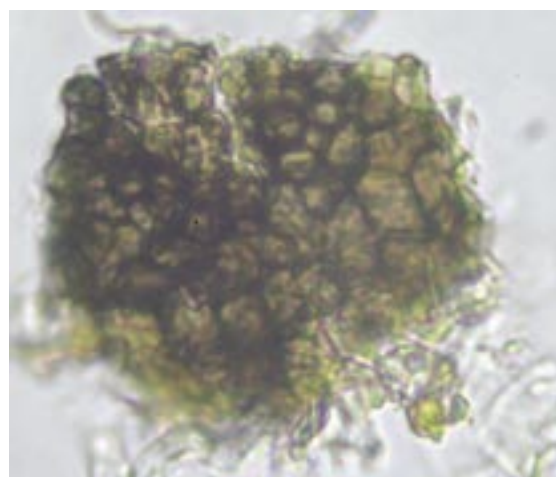

Mollisia rabenhorstii, asci og sporer

ble målt til 6,9-9,2 x 1,5-1,8 μm , og den er kjent kun fra eikeblader. Fruktlegemenes diameter er opptil 0,6 mm, utsida (excipulum) er rødbrun, men med alderen vises bare det grå hymeniet. Soppen, som er oppkalt etter den kjente botanikeren og mykologen Gottlob Ludwig Rabenhorst (1806-1881), ble først navngitt i 1858 av Bernhard Auerswald som *Peziza rabenhorstii* (Index Fungorum). *M. rabenhorstii* er tidligere ikke funnet i Norge.

Mycosphaerella punctiformis

Slekta *Mycosphaerella* tilhører også klassen Dothideomycetes. Det er beskrevet ca. 1800 arter (Index Fungorum). Alle artene er ikke i nær slekt, men tilhører ulike utviklingslinjer. *M. punctiformis* er en vanlig art på overvintrede blad fra lauvtrær, spesielt eik og spisslønn. Fruktlegemene er svarte, rundt 0,1 mm i diameter, og sporene hyaline, en-septerte og ca. 10 x 2,5 μm .

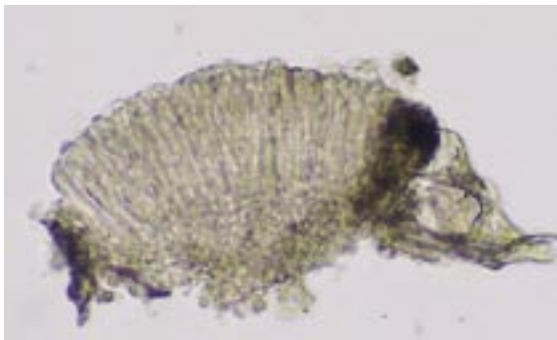
Mycosphaerella punctiformis, perithecium

Naevala perexigua

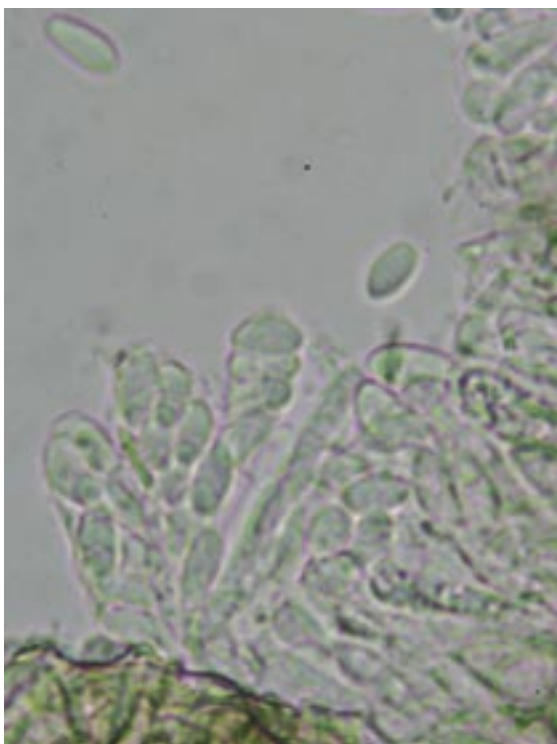
Slektsnavnet *Naevala*, i familien Dermateaceae, ble innført i 1976 av Burghard Hein for noen av artene som opprinnelig var beskrevet som *Phacidium* (Hein 1976, s. 83). *N. perexigua* ble opprinnelig beskrevet, som *Phacidium perexiguum* (*perexiguus* = svært liten), på blad av sommereik i Nord-Frankrike i 1849 (Index Fungorum) og overført til *Naevala* av Kerstin og Lennart Holm i 1978 (Holm & Holm 1978, s. 100). Slekta *Naevala* har i dag

Naevula perexigua

Naevula perexigua, snitt av fruktlegeme

Naevula perexigua, asci og sporer

fem arter. Fruktlegemene dannes under epidermis og er opprinnelig runde og mørke, men det dannes fire-seks radiære sprekker slik at det lyse hymeniet med asci og parafyser blottlegges. Arten, som kun vokser på eikeblad, er ikke tidligere funnet i Norge.

Lokaliteten

Funnstedet på Tromøya er innafor et svært viktig naturtypeområde som ble kartfestet av Tor Erik Brandrud i 2003-2004 (Naturbase, BN00023668), da det ble registrert biomangfold i skog i Arendal kommune. Området har rik og litt fattigere edellauvskog, mye dominert

Eikebladlokaliteten. Foto: THD 02.09.2012

av eik, og gammel beitemark, delvis på kalkgrunn. Det er tidligere registrert flere sjeldne rødlistede jordboende sopparter her, blant annet barksoppen gullporeskinn *Lindtneria trachyspora*, rødlistet som sterkt truet (EN), med 7 kjente forekomster i Norge og svartnende korallsopp *Ramaria broomei*, rødlistet bare som sårbar (VU), men funnet kun 3 steder i Norge. Denne sjeldne korallsoppen

Lindtneria trachyspora gullporeskinn,
foto 20.10.2006

har dannet fruktlegemer hvert år etter at den ble funnet første gang i 2006, men det er usikkert hvordan det vil gå med denne, andre jordboende sopper, og andre arter på og nær bakkenivå her etterat det i fjor ble satt igang et prosjekt med intensiv sauebeiting. Gullporeskinn ble ikke funnet igjen i 2012.

Foto: Kåre Homble, om ikke annet er angitt.

Ramaria broomei svartnende korallsopp,
foto 20.10.2006

Litteratur

- Baral, H.-O., Kriegelsteiner, G. J. 1985. Bausteine zu einer Askomyzeten-Flora der BR Deutschland: In Süddeutschland gefundene Discomyzeten mit taxonomischen, ökologischen und chorologischen Hinweisen. *Zeitschrift für Mykologie, Beiheft* 6: 1-160.
- Crouan, P. L., Crouan, H. M. 1867. *Florule du Finistère contenant les descriptions de 360 espèces nouvelles de sporogames, de nombreuses observations et une synonymie des plantes cellulaires et vasculaires qui croissent spontanément dans ce département, accompagnées de trente-deux planches où est représentée l'organographie, faite sur l'état vif, des fruits et des tissus de 198 genres d'algues avec la plante grandeur naturelle ou réduite plus une planche supplémentaire où sont figures 24 champignons nouveaux.* Paris & Brest. x + 262 s., 31 +1 pl.
- dos Santos, A.C., de Sousa da Câmara, E.(†). 1955. Fungi Lusitaniae XIII. *Agronomia lusitanae* 17(2-4): 135-152.
- Hein, B. 1976. Revision der Gattung *Laetinaevia* Nannf. (Ascomycetes) und Neuordnung der Naevioideae. *Willdenovia, Beiheft* 9:1-136.
- Holm, L., Holm, K. 1978. Some pteridicolous Ascomycetes. *Botaniska Notiser* 131(1): 97-115.
- Index Fungorum. <http://www.indexfungorum.org/Names/Names.asp>.
- Naturbase. <http://dnweb12.dirnat.no/nbinnsyn/asp/avsok/SokGeo.asp>.
- Norsk SoppDatabase. http://nhm2.uio.no/botanisk/nxd/sopp/nsd_b.htm.
- Persoon, C. H. 1801. *Synopsis Methodica Fungorum II*. Göttingen. s. 241-706.
- Phillips, W., Plowright, C. B. 1881. New and rare British fungi. *Grevillea* 8(47): 97-109.
- Réblová, M. 2006. Molecular systematics of *Ceratostomella sensu lato* and morphologically similar fungi. *Mycologia* 98(1): 68-93.

KONKURRANSE

Trond Risdal

TBFs medlemmer inviteres til å delta i ny konkurranse.

Send forslag til norske og/eller latinske navn på de 8 artene til Trond Risdal, Orionvegen 88, 3942 Porsgrunn, e-post: tr-risda@online.no innen 1/11-2013. Gode løsninger belønnes.

Løsning og navn på vinnere presenteres i neste nummer av *Listéra*.

Bilde 1

Bilde 2

Bilde 3

Bilde 4

Bilde 5

Bilde 6

Bilde 7

Bilde 8

Konkurransen i *Listéra* 2012-2

Riktige svar var:

Bilde 1: Blåmunke. Bilde 2: Engstorkenebb. Bilde 3: Groblad. Bilde 4: Rundbelg.
Bilde 5: Sneglebelg. Bilde 6: Blåkoll. Bilde 7: Maigull. Bilde 8: Landøyda.

Premier går til Sissel Dukefoss og Kjellaug Dorthe Nyhus, med 7 rette.

Vi gratulerer.

Premier vil bli overlevert ved en passende anledning.

HULDREBLOM I SKÅRDAL, HJARTDAL KOMMUNE I 2012

David Mundal

Nytt møte med huldra i Sauland

Huldreblomen er sett på ny i Hjartdal kommune, denne gangen i Skårdal, i tillegg til nye funn oppunder Svartufs, på samme plass som i fjor.

To skudd er funnet på den nye funnplassen i Skårdal, og 8 skudd er funnet på fire steder i Svartufs.

Huldreblomen ble utførlig presentert i julenummeret av *Listéra* i fjor, så jeg skal ikke gjenta disse fakta her, men heller fortelle litt om reaksjonen i TBF-leiren da jeg ringte Harald Stendalen og røpet nyheten i sommer, samme dag som jeg først fikk se den igjen sjøl.

Dagen i forveien ringte mobilen min, og en sambygding med navn Harald Olsen tok kontakt. ”Hei, vil du hjelpe meg å sjekke en orkidé vi har funnet?” spurte han, og jeg var jo slett ikke sein til å bekrefte min interesse. ”Ja, jeg trur jeg veit hvilken art det er, og i tilfelle er den ikke vanlig”, fortalte Harald ivrig videre og ville ikke utdype mer før

jeg stilte opp.

Vi avtalte å møtes etter arbeidstid dagen etter.

Jeg er mildt sagt litt spent når vi beveger oss fra bilen mot funnstedet like ved veien om lag 50 meter unna. Og DER, i et søkk foran sprengstein fra vegfyllinga, står vidunderet.

Den har alt stått der en stund, for stilken bærer preg av det, men du verden så vakker den er. Underet er like stort hver gang. Jeg blir aldri mett av synet av en slik sjeldenhet i hjembygda, ja i hele Telemark for den saks skyld.

Etter en del fotografering oppdager vi jammen en stilk til, godt gjemt UNDER en av de store steinene i veifyllinga! Utrolig å se hvilke voksesteder den greier seg på.

Her er det nesten for mørkt til å fotografere, noe huldreblomen

ikke bryr seg særlig mye om, den har jo ikke klorofyll og er sånn sett ikke avhengig av sollyset for å skaffe energi. Energien får den fra symbiosen med jordboende sopphyfer; smart dame denne huldra.

Huldreblom *Epipogium aphyllum*
Foto: Harald Olsen

Etter denne seansen satte jeg meg i bilen og ringte Harald Stendalen i TBF for å fortelle om funnet. Da kom det kontant fra andre enden: ”Jeg kommer i morra kl. 10!” uten noe som helst videre spørsmål, det var bare så selvsagt at denne muligheten ikke skulle slippe unna. ”Jeg ringer rundt og ser hvor mange jeg får med meg”, kvitterte han før han la på etter en relativt stutt samtale, det var helt tydelig at nå hadde jeg satt i gang noe.

Dagen etter kom to biler og fem ivrige TBF’ere fra Grenland og Bærum på vei til samling på Rauland. Resten kan de jo fortelle selv disse fem, de er nok ikke så vanskelige å be på, tenker jeg.

Et par uker etterpå tok jeg turen tilbake til Svartufs der jeg fant huldreblom for første gang i Sauland. Jeg hadde vel ikke mye håp om å finne noe mer der i år siden jeg hadde lest at den vanligvis trenger flere år på å samle ressurser mellom hver gang den blomstrer, men man må da sørge for en viss overvåkning, så tur ble det. Jeg hadde da alt vært på funnstedet to ganger før i juli denne sommeren uten å se snurten av huldra.

Jeg hadde imidlertid hatt et par andre skumlere møter, det første med en huggorm som lå så flott kveilet opp i ura og varmet seg i sola. Jeg var derfor litt ekstra observant da jeg tok den andre turen og så meg godt for, slik at jeg ikke la hånden på en plass som alt var opptatt; terrenget er bratt og det er behov for å støtte seg på stein og stubber.

I min iver etter å unngå flere huggormer på bakken, stanget jeg like godt i ei grein med et passe

stort vepsebol! Dette var tydeligvis ikke populært, for disse vakre små krekene kvitterte med ikke mindre en ti sviende stikk. Selvfølgelig skvatt jeg og kjente adrenalinet sette i gang en kaskade av reaksjoner; jeg hoppet til side i ura og måtte ta meg for ikke å havne hodestups blant stubber og stein, ble like godt hengende igjen etter armene i noe hasselkjerr før jeg fikk langet unna i et visst elgsprang til jeg befant meg på tilbørlig avstand fra bolet.

Der slikket jeg mine sår og tuslet så hjem igjen, huldra så jeg ikke mer til selv om jeg sjekket innom hjemmet hennes. Det var da søren så godt hun hadde sørget for vaktposter og vern rundt seg i år da, hmf!

Det ble derfor på den tredje turen jeg skulle få møte henne, huldra, blant hassel, lind, alm, lønn, ask og or. I et teppe av visne lindeblad fra året før åpenbarte det seg ikke mindre enn fire ulike forekomster under det samme lindetreet. Dette var imidlertid ikke på den samme plassen som i fjor, men en fem – seks meter nedenfor, tenker jeg. Her stod altså huldra og søstrene hennes på rekke og rad.

Biologen ség i kne og måtte riktig gni seg i øynene for virkelig å gripe det hele. Dette hadde jeg virkelig ikke forventet; hadde ikke trodd det var mulig å få oppleve dette to år på rad, men du verden for et adrenalinkick, vepsemøtet uka før bleknet til sammenligning.

FOR en dag! FOR en tur! FOR et eventyr! Jeg måtte klype meg i armen for å sjekke at dette er virkelig. AU! Å joda, – jeg lever, – og det gjør huldra også i beste velgående i Sauland.

Eit år med Mariaplantar

Kalender 2014

Nistås forlag Odd Vevle, Kyrkjeveg 131, 3803 BØ. Tel 3595 1438 / 9756 4529

Jomfru Maria er i Bibelen framstilt som audmjuk jomfru, omsorgsfull Jesu mor, og sørjande ved Jesu død. I folkeleg tru og tilbeding har ein gitt henne mange andre rollar og kjenneteikn som kjem til syne i kunst og folketradisjon. Ho har vore inspirasjonskjelde til tru og overtru. Maria stig fram i diktning, skulptur, arkitektur, og ikkje minst i musikk og i tradisjonelle plantenamn.

Mariaplantane har namn som reflekterer tru og tilbeding. I slik tradisjon ligg djup respekt for skaparverket og for biologisk mangfald. Namna utgjer ein møtestad mellom ulike fag. Plantekunnskap møter folkereligjøstet, lokalhistorie møter naturvern. Den religiøse respekten er kopla inn i eit kraftfelt mellom guddom og skaparverk, mellom religiøstet og menneskeleg fantasi.

Form og farge på blom, blad og frukt minner om hennar rollar og eigenskapar. Kanskje er det barn og bestemødre som har utvikla desse namna. Floraforfattarar og namnekommissjonar har teke bort mange av dei lokale Maria-namna: Ein art skal ha eitt og berre eitt namn. Døme: floraen si tiriltunge har seks ulike namn som viser til Maria sine sko, gullsko, tøflar, kniv og gaffel. Kalenderen viser, i tekst og bilde på 28 A4-sider, litt av denne tradisjonen. Maria sine festdagar på primstaven er merka og omtala i kalenderen.

Jomfru Maria sine "rollar"	Månad	Døme
Himmeldronning/Brur/Husfrue har:		
– kåper og kjolar	januar	Marikåpe
– pengar og pynt	februar	Marias magebelte (<i>Iris</i>)
– ansvar for nøklar	mars/april	Marianøkkelblom
– sko og tøflar	mai	Mariagullsko: Tiriltunge
– pynta som brur	juni	Marias brudelys: Torskemunn
– sengestell	juli	Jomfru Marias sengehalm:
Gulmaure		
– matstell	august	Jomfru Marias ripsbær: Teiebær
– stoff, saum, rokk og nål	september	Marirokk: Åkersnelle o.a.
– har kongeleg bae auge	oktober	Marias blå auge: Skogfiol o.a.
Jomfru Maria som vernehelgen:		
– for fruktbarhet	november	Jomfru Marias brystmelk:
Lungeurt		
Sørgjande Jesu mor:		
– med sveitte og tårer	desember	Jomfru Marias tåregras: Soldogg

Firma og andre som ønskjer å støtta utgjevinga av denne kalenderen, kan ved kjøp av meir enn 5 kopiar verta nemnde på takkesida. Bestill med SMS på mobil 9756 4529 før 10. mars. Pris antyda: 100-150 kr. I bokhandel-salg frå våren 2013: Bø, Seljord, Skien, Fagernes, St. Olav Katolske Bokhandel, Oslo.

Paris quadrifolia L., ET NAVNEVALG MED KJÆRLIGHET OG KRIG I SEG, – KANSKJE? Om firbladets mulige mytologiske bakgrunn

Roger Halvorsen, Hanevoldvn. 15, 3092 Sundbyfoss

”Kanskje” fordi navnet *Paris* ifølge både Lid (2004) og Corneliusson (1996) antyder at navnet kan komme av det latinske *par* som betyr ”like”. Men det blir litt treigt med en slik betydning, for da kan man enten slutte av historien nå og skrive noen ord bare om firblad og betydningen av ”par”. Nei, da blir det virkelig mye morsommere om vi tar tak i begge ovennevnte forfatteres alternative fortolkninger av navnet.

Lid skriver:

”Kanskje etter Troja-prinsen Paris..,”

mens Corneliusson skriver:

”..; 2. myt. *Paris* = prins av Troja.”

Med dette siste alternativet åpnes det for en heftig kjærlighetshistorie med bortføring, en rasende og mulig forsmådd ektemann, massemobilisering blant greske kongedømmer og en blodig og langvarig krig gjennom nesten 10 år.

Men først litt botanikk i starten

Nå må jeg først si litt om botanikken. *Paris quadrifolia* er det navnet arten har fått av vitenskapen representert

Prins Paris med Eriseplet

Firblad *Paris quadrifolia* med tre blad
Foto: Roger Halvorsen

Firblad *Paris quadrifolia* sitt giftige bær
Foto: Roger Halvorsen

Firblad *Paris quadrifolia* har fire begerblad, fire trådtynne kronblad, åtte støvbærere og en fruktknute med fire grifler og fire arr. Foto: Norman Hagen

Firblad *Paris quadrifolia* med fem blad
Foto: Roger Halvorsen

ved Carl von Linné. Han trenger neppe noen nærmere presentasjon siden hans navn er uløselig knyttet til plantenavn og systematikk. Betydningen av navnet *Paris* er allerede nevnt, mens artsepitetet *quadrifolia* har betydningen ”med fire blad”. Derav det norske navnet firblad. Lid skriver at navnet *Paris* (*Herba paris*) først ble brukt om firblad av den italienske legen og botanikeren Pierandrea (Pietro Andrea) Mattioli (1500-1577).

Firblad ble tidligere regnet til liljefamilien *Liliaceae*, men er nå ført til trebladfamilien *Trilliaceae*. Slekta har rundt tjue arter med utbredelse i Europa og det tempererte Asia. Jeg vil tro at de fleste kjenner arten med sin opprette stengel med fire, noen ganger fem, eggforma eller omvendt eggforma blad i krans. Den har en enkelt blomst på et skaft som er fra to til seks centimeter langt. Den har fire begerblad, fire trådtynne kronblad, åtte støvbærere og en fruktknute med fire grifler og fire arr. Som tidligere representant for liljefamilien burde den jo ha vært en ”tretallsblomst”, men så er altså ikke tilfelle. Et slags ”unntak fra regelen” altså. Bæret som utvikles er giftig, blåsvart og med et vokslag og mange runde frø. Planta er i sin helhet giftig, og særlig er rotstokken meget giftig.

Firblad har fra gammelt av mange, ofte nedsettende navn som ofte er knyttet til bæret: Trollbær, ormbær, lusebær, bjønnbær, revbær, svinebær og purkebær, men også en rekke andre navn er kjent, slike som vinterstø, ugleblad, halsbyldgræs, amonlauv, tussegress og ”faens onda bett”. Wille (1786) skriver

om et trylleformular i sin *Sillejords beskrivelse*:

”..thi har Tussen bidt, grebet eller paa anden Maade antastet nogen, da røges med denne Urt efter et almindelig Riim, lært af en Tusse: TAG VIER-VAAND (-BAAND) (*Salix arbuscula* eller *Solanum dulcamara*), OG MARIE-HAAND (*Orchis maculata*), OG AMONLOUV, VIL FRIE, DET SKAL DU RØGE KOEN DIN MED, SAA QUÆK ALT ONT FRA SIE”.

Firblad er tidligere brukt som medisin, særlig mot halsesyke, og derfor kaltes den halsbyllbær enkelte steder i eldre tid. Navnet tussegras eller tussebær fikk den, slik Wille skriver, fordi den ble brukt som medisin mot ”tussebitt”, eller i moderne form: verkefinger.

Begynnelsen på historien om prinsen

La oss derfor starte med opprinnelsen til navnet *Paris*.

Priamos var en mektig og rik konge i Troja ifølge gresk mytologi. Han var far til den store og berømte krigeren og helten Hektor (gresk: Ἕκτωρ), den etter hvert like berømte prins Paris (gresk: Πάρις) og Cassandra (gresk: Κασσάνδρα). Mora til Paris hadde drømt at sønnen skulle forårsake at Troja ville bli ødelagt. Faren forlangte da at Paris skulle settes ut i ødemarken for å dø, men den som skulle utføre dette, ble overtalt av barnets mor til å plassere Paris hos noen gjeterer hvor han så vokste opp og ble gjeter.

Troja lå sannsynligvis i Lilleasia

og har fått navnet sitt etter Tros som var en av de tidlige kongene i byen. Den er også kalt Illion etter den eldste sønnen til kong Tros. Navnet på Homers verk *Iliaden* er avledet av dette bynavnet.

Opptakten til trojanerkrigen*

Hele skandalen, for det kan man godt kalle det, startet under et bryllup mellom kongesønnen Pelevs og nymfen Thetis som i sin tur var mor til den store krigeren Akilles (han med akilleshælen). Til dette bryllupet var alle de greske gudene innbudt, unntatt Eris, gudinnen som rådde over kriger, krangel og splid.

De tre ”store” gudinnene i gresk mytologi var selvsagt innbudt: Hera (gresk: Ἥρα (jonisk) eller Ἥρα (attisk)), Zevs søster og også hans kone og dronning på Olympen, Athene (gresk: Ἀθηνᾶ eller Ἀθήνη), datter av Zevs og gudinne for visdom og krig og ikke minst Afrodite (gresk: Ἀφροδίτη,

Eris, gudinne for krangel og splid.

”= steget fram av skum”), datter av Zevs og selveste kjærlighets- og fruktbarhetsgudinnen.

Under bryllupet ankom Eris ubemerket til selskapet og kastet et gulleple inn blant gjestene. På eplet sto det skrevet ”kallisti”, – ”til den vakreste”. Som en kunne vente, oppsto det straks en kjempekrangel mellom ”de tre store” gudinnene om hvem eplet var tiltenkt. Du snakker om å ha innsikt i hvordan man skal skape splid.

Zevs grep til slutt inn og ba Hermes, gudenes budbringer, om å ta de tre gudinnene med til Idafjellet hvor Paris (før han ble ”gjenfunnet” og innlemmet i familien på nytt) var sauegjeter.

Prins Paris overrekker eplet til Afrodite. Bak han sitter Hermes, gudenes budbringer.

Han hadde da utpekt Paris til dommer i den krangelen som hadde oppstått mellom de tre store og mektige gudinnene. De tre forsøkte etter beste evne å bestikke ham for å velge rett, en etter en. Hera mente at siden hun var Olympens dronning og dessuten vakker, måtte hun velges,

og hun fristet Paris med stor rikdom og makt, ja et helt kongerike. Athene fristet ynglingen med lykke i krig og stor berømmelse. Likevel ble det Afrodite som gikk seirende ut av striden ved at hun lovet Paris den vakreste kvinnen i verden, en kvinne like vakker som Afrodite selv. Det var den skjønne Helena. Mannen er seg selv lik, – og har fornuft, vil vel noen si.

Etter en tid med en ganske turbulent oppvekst langt fra hjemmet i Troja, kom så Paris hjem igjen og ble tatt til nåde, men han var på det tidspunktet blitt viklet inn i det som etter hvert skulle føre til den kjente krigen mellom Troja og en hel rekke greske (arkaiske) kongedømmer, nemlig dommen om den ”vakreste av gudinnene”. I denne krigen deltok ifølge Homers beretning berømte figurer fra historien og den greske gudeverdenen, slike som Odyssevs, Akilles, Agamemnon, Ajax, Afrodite, Ares, Hektor og mange flere.

*Uttales troj’ anerkrigen

Den skjønne Helena

Helena (gresk: Ἑλένη) var viden kjent for sin skjønnhet i hele Akaia (navn på søndre delen av Hellas), ja kanskje i ”hele verden”, ble det sagt. Hun var ifølge den greske mytologien datter av Zevs og Leda, en prinsesse av Sparta. Da hun var gifteklar, var frierne så mange at det ble et problem for faren hennes, kong Tyndareos av Sparta. Den som hjalp han ut av klemma var Odyssevs fra Ithaka. Han

forsto at han ikke ville få den vakre Helena til hustru, og ville hjelpe Tyndareos mot at han fikk Penelope (gresk: Πηνελόπεια), hos Homer også Penelopeia (Πηνελόπεια), til kone i belønning. Hun var niese av Tyndareos, Odyssevs var for øvrig også en av frierne til Helena, men forsto snart at han ikke ville lykkes med det. Derfor siktet han seg inn mot Penelope. Han overtalte Tyndareos til å la frierne sverge på at uansett hvem av dem som fikk gifte seg med Helena, skulle alle frierne hjelpe hverandre når de trengte hjelp. Dette gikk alle frierne med på. Da ble det, ifølge sagnet, holdt loddtrekning med strå mellom frierne, og resultatet ble at Helena giftet seg med Menelaos, som seinere ble konge av Sparta.

Andre kilder påstår at det var bror av Menelaos, den store krigerkongen Agamemnon (gresk: Ἀγαμέμνων, ”= svært resolutt”), konge av Mykene, som påvirket Helenas far, Tyndareos, (gresk: Τυνδάρεως) til å velge Menelaos som Helenas ektemann.

Menelaos og Helena

Den skjønne Helena og prins Paris, maleri av Jacques-Louis David fra 1788.

Helena og hennes videre skjebne

Noen kilder påstår at Paris så Helena første gang på et besøk til Sparta, andre påstår at Paris var på vei til Sparta, men gjorde et stopp på øya Kyttere der han så Helena og trodde den vakre kvinnen var Afrodite. Det er flere versjoner av historien om hvordan Helena ble ført til Troja av Paris. Det er påstått at hun ble bortført mot sin vilje, men det finnes også dem som mener at hun dro av gårde av fri vilje sammen

med prinsen. Det er blant annet fortalt at Afrodite, for å holde løftet sitt til Paris, lot Helena bli forelsket i prinsen. Noen kilder sier også at Paris kom til Sparta for å gifte seg med Helena slik Afrodite hadde lovet. Uansett forlot hun Sparta, frivillig fordi hun var forelsket i den vakre prins Paris eller ufrivillig fordi hun ble kidnappet.

Trojanerkrigen starter

Historien videre er kanskje også godt kjent. Menelaos og Agamemnon kalte sammen alle kongene rundt om, alle dem som hadde vært på frierfotter til den vakre Helena, og ba dem oppfylle den eden de hadde sverget om at alle skulle hjelpe hverandre.

De forsøkte først med forhandlinger, men Priamos avviste alle forslag om en minnelig løsning. Dermed var det bare en mulighet som sto igjen for å få Helena tilbake til Sparta: Krig!

En av dem som ikke var særlig villig til krig i starten, var Odyssevs. Han spilte gal ved å så salt i åkeren, men ble etter hvert avslørt, slik at også han omsider dro med. Mange av de greske stormennene, halvguder og sågar gudene deltok, som nevnt over, i krigen. Der møtte blant andre Akilles og hans nære venn Patroklos og Nestor, den gamle krigeren fra Pylos.

Det var blitt spådd av oraklet i

Kalkhas at denne krigen ikke ville vinnes dersom ikke Akilles ble med, og også han måtte overtales for å bli med. I løpet av krigen ble han dessuten fornærmet grovt av Agamemnon, slik at han tok krigerne sine ut av kampene og ville reise hjem. Imidlertid ble han etter hvert overtalt til å delta videre.

Trojanerkrigen varte i rundt ti år med det resultatet at mange av de gamle mytologiske heltene ble drept, blant andre Akilles og den som var skyld i krigen, prins Paris.

Den trojanske hesten

Enden på visa var som kjent at etter mange og lange år lot grekerne som om de dro fra Troja og etterlot seg en stor trehest. Hesten var hul, og inni denne gjemte det seg en flokk på 100 greske soldater, noen historier sier at Odyssevs var en av dem. En ”spion”, Sinon, lot seg ta til fange og fortalte at denne hesten var bygget til ære for Athene, og at den var bygget så stor at trojanerne ikke fikk tatt den inn i byen. Historien forteller videre at trojanerne klarte å få den inn likevel, og så satte de i gang med å feste. Spionen Sinon fikk også delta på festen. Han holdt seg unna drikkingen, og på det stilleste gikk han hen til hesten og banket forsiktig på veggen. Da klatret grekerne ut og fikk åpnet porten til Troja. Kampene

som fulgte, var harde og drepene. Kong Priamos av Sparta og sønnene hans ble drept sammen med nesten alle trojanerne. Kvinnene og barna ble fanget og ble gjort til friller eller slaver. Byen Troja ble brent og jevnet med jorden.

Den skjønnne Helena ble ført hjem til Sparta med sin mann Menelaos, og de fikk siden ett eneste barn, ei datter. Det ble dermed sagt at slekta til Menelaos døde ut. Det var jo bare guttebarn som ble regnet med i slike sammenhenger.

En annen gammel myte har forresten en helt annen forklaring på trojanerkrigen. Den forteller om at Zevs hadde besluttet at krigen skulle begynne fordi han ville minske jordas befolkning.

Minner om trojanerkrigen i botanikken

Foruten Paris skal blant annet *Inula helenium*, tidlig i botanikkens historie, ha fått artsnavnet sitt koplet opp mot den skjønnne Helena. Paris derimot har blitt ”beæret” med en blomst som neppe kan sies å være noe for øyet: *Paris quadrifolia*. Jens Corneliusson skriver at om du kikker ned på ”ormbæret”, ser du Paris og de tre gudinnene (de fire begerbladene) med Eriseplet (bæret) i midten.

Litteratur:

Corneliusson, Jens. 1997. *Växternas namn*. Wahlström & Widstrand.

Lid, J. & D. 1994. *Norsk flora*, 6. utg. v/Reidar Elven. Det norske samlaget, Oslo.

Wille, H.J. 1786. *Beskrivelse over Sillejords Præstegjæld i Øvre-Tellemarken i Norge*. Gyldendals Forlag, Ny utg. av Lokalhistorisk Forlag 1989.

Vaardagen

Upp av Krakken!
 Sumarsoli skin i grøne Bakken;
 Jordi heve fenget Helgar-Plagget paa,
 Skogen stend i Lauv so lysteleg aa sjaa.
 Livet lettnar,
 Vollen turkar seg, og Veggen slettnar.

Varma Guster
 leda Lauvet paa dei grøne Ruster.
 Nyst var Regn, og Jordi fekk sitt milde Bad,
 reint er kvart eit Straa, og laugat kvart eit Blad;
 Toppen sprikjer,
 Blomen slær seg ut, og Bladet slikjer.

Inn um Glaset
 fær eg Angen av det grøne Graset.
 Vist er Vinden rik paa Liv og Lækjesaft
 ut eg vil og sankka Helsebot og Kraft;
 alt for lenge
 sat eg inne som ein Fugl i Stenge.

Kvar ein kagar,
 alltid nokot nytt seg uppedagar.
 Nye Blomar spretta fram paa alle Rom;
 lette Fivreld' yppa seg fraa Blom til Blom.
 Fuglar sviva
 upp med Song og rundt um Rusti driva.

Kvar ein lyder,
 Liv og Ljod paa Viddom fram seg byder.
 Lat oss ganga seint og sjaa oss vel i Kring:
 Veggen er so full av fagnadsame Ting.
 Langa Stunder
 treng eg til aa sjaa paa desse Funder.

Ivar Aasen

Listéra for 20 år siden: TELEHÅND – TELEMARKS FYLKESBLOMST

Finn Wischmann

Når vi fortviler over vanskelige planter i almindelighet og vriene orkidéer i særdeleshed, får vi trøste oss med at salig Fader Linné heller ikke hadde det så lett – snarere tvert i mot. Det gjelder da også vår kjære Telemark-marihånd. Han møtte den første gang 2. juni 1741 ved Rälla gård på Öland. I reiseberetningen har vi en lang latinsk remse som ikke skulle efterlate noen tvil om hvad han fant: ”*Orchis bulbis subpalmatis rectis* som allmänt kalls *Orchis ... Sambuci odore*” – orkidéen som dufter hyll. Denne betegnelsen hadde han fra den schweiziske botaniker Caspar Bauhin’s store verk fra 1623.

Dessverre hadde nok ikke Linné problemene helt klart for seg. I sin første svenske flora – *Flora suecica* – fra 1745 blander han sammen to av Bauhin’s ”arter”, ”*Orchis ... pratensis latifolia*” og ... ”*sambuci odore*”, og fører den sistnevnte som et ... (betategn) (nærmest tilsvarende underart) til den første. I *Species planterum* fra 1753 – det absolutte nullpunkt for moderne botanisk navnesetting (første gang binære artsnavn, d.v.s. med to ledd, er konsekvent gjennomført) har han *Orchis latifolia* med ..(gammategn) *Orchis sambucina* – fremdeles som underart. Omsider, i en annen utgave av *Flora suecica* fra 1755

opphever han *Orchis sambucina* til selvstendig art. Dermed burde den siden av problemet være ute av verden. Dessverre, med litt vrangvilje er det mulig å lage nye problemer av de fleste materier. Beskrivelsen av *Orchis latifolia* er så uklar at navnet er blitt erklært som et *nomen ambiguum* – et tve- eller flertydig navn som må forkastes som ubrukelig. Formodentlig ut fra prinsippet om at tvilen skal komme tiltalte til gode, har to geskjeftige sjeler nylig funnet ut at ”vår” art skal hete*latifolia*. La oss inderlig håpe at de ikke vinner gehør for det.

Linné hadde en svært rummelig avgrensning av mange slekter. Bl.a. var hans *Orchis* så heterogen at den forlengst er oppdelt i en rekke mindre slekter. Siste allment aksepterte deling var utskillelsen av *Dactylorhiza* (i 1947), senere om-, eller riktigere, gjendøpt til *Dactylorhiza*. Det skillemerket som er mest håndgripelig – hele eller flikete rotknoller – er da kommet til uttrykk i de to latinske slektsnavnene. I praksis finner vi flere gode karakterer slik at det er helt overflødig å grave opp knollene – og det er jo det beste for plantene!

Vår hylleduftende marihånd er forresten litt spesiell innen slekten. Den tilhører en liten gruppe som

Søstermarihånd, *Dactylorhiza sambucina*, fylkesblomsten for Telemark. Bør den hete noe annet, f.eks. ”hyllemarihånd”, eller skal vi vente og håpe på at ”søstera” blir funnet i Norge? Foto: Kjell Thowsen.

inntar en mellomstilling mellom de to slektene. Rotknollene er bare grunt flikete, særlig mens de er unge, det er dette som kommer til uttrykk i betegnelsen ”*bulbis subpalmatis*” – knoller som er grunt delte. Bladstillingen er forskjellig hos de to slektene – hos *Orchis* er bladene mer eller mindre samlet i rosett ved jordoverflaten, mens de hos *Dactylorhiza* sitter forholdsvis jevnt fordelt oppover stengelen. ”Vår” art ligner i dette mer på *Orchis*-artene. På den annen side finnes det i sydeuropeiske fjellstrøk en *Orchis pallens* som er gulblomstret og dufter av hyll, dertil har den et kromosomtall som passer bedre med *Dactylorhiza* enn med *Orchis*.

Her er det kanskje på plass med en unnskyldning for de mange latinske navn, men det har sine årsaker.

1: Det er utidig å forlange at vi skal ha norsk navn på *Orchis pallens* som vokser så langt fra Norge!

2: Av en eller annen grunn finnes det ikke noe eget norsk navn på *Orchis*-slekten i motsetning til ”marihånd” på *Dactylorhiza*. (I parentes bemerket er ”vårmarihånd” en absurd konstruksjon som savner både morfologisk og logisk grunnlag – hvor i all verden er hånd-motivet??)

3: Det hittil brukte ”norske” navn (som jeg nekter å ta i min penn eller maskin) på Telemark-orkidéen er svært lite treffende. At den ikke har

noe ”naturlig” navn er bare rimelig, den er jo – historisk sett – nyoppdaget i Norge.

Det kan forøvrig være av interesse å merke seg at det også i andre land er smått med navn. I Hegi's store *Flora von Mittel-Europa*, som ellers har et meget rikholdig utvalg av populærnavn, finner vi bare det opplagt litterære ”Holunder-Knabenkraut”, d.v.s. hylle-marihånd. Linné har ikke noe svensk navn på den – ”Adam och Eva” er formodentlig kommet til senere, men det lyder jo ganske bra folkelig. Angivelig skulle dette navnet sikte til de to farvevariantene, den syndefulle, røde Adam og den rene, gule Eva. Imidlertid gir Bengt Pettersson i *Gotlands orkideer* en annen tolkning som går på visse morfologiske egenskaper hos de to knollene som står tett sammen.

På slutten av 30-årene ble det arbeidet intenst med å lage ”norske” navn på alle arter som ikke hadde det. Dessverre ble resultatet ikke alltid vellykket, som f.eks. for vår kjære *Sambuci odore*. Uansett hvad som er riktig med det svenske navnet, er det svært vanskelig å finne en rimelig begrunnelse for et ”søster”-motiv – Adam og Eva var da ikke søsken! Rolf Nordhagen var i sine senere år inne på dette og foreslo ”hyllemarihånd”, men dette vil vel falle mange tungt for brystet – gamle (u-)vaner er vonde å vende!

Det kunne være nærliggende å knytte navnet til Telemark, men det er vel dessverre neppe gjennomførbart – tenk på hvad det ville komme ut av det!! Hvis vi starter med ”Telemark-marihånd”, blir vi raskt enige om

at det blir litt for tungt. Skulle vi så følge tidligere navnemakers eksempel og kappe en stavelse her og et par bokstaver der, hvor ville vi da ende? ”Telehånd” – uha! Måtte ”hylle-marihånden” lenge leve og blomstre og bli stadig mer tallrik i Telemark!

Vår Telemark-marihånd forekommer i store deler av Europa, men mangler i Middelhavslandene og Vest-Europa. I Norden har den vært kjent fra gammelt av og går nord til ca. 60°30' i Uppland og Åland. I Norge var den ukjent inntil 1882 da Edvard Ellingsen oppdaget den på Tåtøy ved Kragerø. Så smått kom det til noen få nye funn, men så sent som i 1940 kunne Håkon Robak bare registrere ca. 10 voksesteder – derav 8 i Telemark. Senere har det økt på, og i dag kjenner vi ca. 100 forekomster i Norge, av dem ca. 90 i Telemark. Den er funnet i 13 av fylkets 18 kommuner og mangler foreløpig bare i Bamble, Notodden, Porsgrunn, Sauherad og Siljan. De øvrige finnestedene ligger spredt i Buskerud, Vestfold og Aust-Agder. Den vokser fra havets nivå og opp til ca. 100 m i Tinn og sannsynligvis i Vinje (Tokke?).

Det er ikke helt lett å finne en entydig forklaring på denne sterke ”oppblomstring”. En faktor er allikevel helt opplagt: TBF's iherdige innsats i 1980-årene. Men dette er neppe hele forklaringen. Selv om Telemark ikke har vært blant de fylker som har vært nedrent av botanikere, skulle man da hatt muligheter til å gjøre noen flere funn enn tilfellet var. Det har vært anført at den ”kjære” blomstrer så tidlig

at man skulle overse den senere på sommeren, men så usynlig er den da ikke selv i avblomstret tilstand. Langt de fleste forekomstene finner vi på mer eller mindre kulturpåvirket mark, setervoller og enger. Det har vært uttrykt frykt for at opphørt beite og slått skulle medføre at orkidéen ville bli kvalt av gjengroing. Imidlertid viser erfaringer både i Sverige og her hjemme at den har blomstret opp, sannsynligvis fordi den ikke blir beitet ned eller slått før den er utvokst. – Ja, tenk på de fantastiske engene i Seljord! En tredje faktor kan være klima-variasjoner, men de foregår over så lange tidsrum at det er alt for tidlig å trekke slutninger her.

Et forhold synes å være sikkert: Langt de fleste voksestedene er betinget menneskelig virksomhet – de er ”sekundær-lokaliteter”. Hittil kjenner vi bare noen få

primærlokaliteter – steder hvor plantene har etablert seg naturlig. Et godt eksempel er en sydvendt li med et lite bekkedrag ved Bandak. Her ser det ut til at de har ideelle betingelser – bra med vår-fuktighet og derefter god sommervarme. En del av forekomstene ved Kragerø og Tvedestrand later til å være av samme beskaffenhet. Det ville være av største interesse å få oppsporet flere slike lokaliteter.

Som kjent forekommer arten over størstedelen av sitt utbredelsesområde i to fargevarianter – rød og gul – som bare sjelden blander seg med hverandre. Merkelig nok er bare den gule påvist i Norge. Riktignok er denne som oftest mer almindelig enn den røde, og rent gulblomstrende bestander forekommer flere steder, men rart er det allikevel. Vi kan jo leve i håpet om at den røde vil dukke opp hos oss også!

NYTT FRA STYRET VÅREN 2013

Vi har nå avsluttet en vellykket møtesesong med godt besøkte møter, det siste med 27 fremmøtte. Turprogrammet er snart klart til utsending og inneholder noe for enhver smak. Da vi i styret i høst ble enige om å legge årets sommerekursjon til Bohuslän, hadde jeg ikke trodd at det skulle bli så vanskelig å finne overnattingssted. Det var svært få steder som hadde mulighet til å ta imot 30 glade nordmenn i juni. Vi endte som dere vet med en fem dagers tur med base i Strømstad og tror det kan bli noen fine dager med mulighet for litt øyhopping i skjærgården der.

I tillegg til denne turen har TBF i år ansvaret for NBFs Botanikkdager og har valgt Skinnarbu hotell som base i tiden 24.-28. juli. Jeg håper at flere av dere også velger å bli med dit.

For styret
Esther Broch

IKKE BORREFRI

Anders Often

En borre
 Kan bore seg inn i deg
 Om ikke dypt så alltids fast nok
 I din ytre hud slik at det ikke er plass til solen
 Den sitter som en flått
 etterlates så intenst sittende i
 I ditt hår | klesplagg –
 Det kan ta uker. Før de siste
 heklenålbefengte korgdekkblad slipper tak –
 slipper deg løs langs stien
 Fullstendig borrefri
 Så når den legendariske
 botaniker F æ g r i skriver at
 b o r r e r – i håret – på unge piger
 Det kan gi mye r a v a g e og at
 bergenske rampegutter visstnok visste
 å benytte seg av dette –
 Vi får tro F æ g r i. Jo...han visste hva han snakket om
 han var jo en rampegutt selv
 Nakenbader, ateist, allviter og allting
 Ikke minst nakenbader
 Det var ikke bra | selv i frilynt bergensk sosietet
 på tretti-førti-femti-seksti-syttitallet. Men han var jo en tjuagutt da
 Ja, om enn ikke ekte rampetjuagutt
 de gjorde vel ikke så mye r a v a g e | vil jeg tro
 Men bergenser. Det er nok det.
 ...og der er jo borrene dessuten sjeldne som fy
 Klart de måtte brukes til noe stort
 Hvis de dukket opp
 Som å gi ekte r a v a g e
 I hårtoppen til unge, vakre bergenspiger
 forårsaket av bergenske tjuagutter
 Det skal ikke mange til | et par korger er nok
 Og en stor en (borre altså) kan lage hundrevis
 Klart F æ g r i visste om dette
 Han kjente alle plantene. Ikke bare i B e r g e n
 Du blir bare ikke Millennium Botany Award 1999
 Uten å kjenne dine borrarer | slik er det bare

DE VAKRE HVITE DUSKENE

Norman Hagen, tekst og bilder

I min ungdomstid var alt så greit. De hvite duskene på myrene het myrull, og navnet var helt fint, slik at man ikke forvekslet det med saueull og bomull.

At det var flere arter myrull, var ikke noe man tenkte på eller interesserte seg for.

Botanikerne, som ikke har saueull og bomullstekstiler i sitt interesseområde, fant ut at det bare skulle hete ull.

Tull – spør du meg.

Så er det altså flere arter myrull, og noen kan vokse andre steder enn på myrer, og det er kanskje årsaken til at det skal hete bare ull. Men vakre er de – de pynter fint opp på ellers kjedelige steder.

Myrullene er protandriske (se

faktaboks) og har vindbestøvning.

Det er fem arter jeg har sett på mine turer i Norge. Fire av dem er store eller middels store, og én er liten. To av dem har flere dusker øverst på strået. Tre av dem vokser helst der det er kalkrikt. Én av dem finner man oftest i fjellet.

To store arter med én dusk

Torvull *Eriophorum vaginatum*

Denne er meget vanlig, og vi finner den på myrene både i lavlandet og i fjellet. Den er lite krevende og vokser gjerne på næringsfattige regnvassmyrer. Den vokser i tuer, men noen tuer kan ha bare ett strå. Stråene har to eller tre oppblåste slirer.

Dichogami er atskillelse av kjønnsfunksjoner i tid hos hermafroditiske (tvekjønnete) organismer. Mange organismer har evolvert mekanismer for å unngå sjølbefruktning og det å atskille hannlig og hunnlig funksjon i tid er en slik mekanisme.

Dichogami er svært vanlig hos blomsterplantene der de fleste artene er hermafroditter. Enkeltblomster kan ha kjønnsfunksjonene atskilt i tid.

Hvis hannlig funksjon er først aktiv kalles blomsten førsthannlig (protandrisk) og hvis hunnlig funksjon er først kalles den førsthunnlig (protogyn).

Wikipedia

Torvull *Eriophorum vaginatum* vokser i tuer.

Torvull *E. vaginatum* før og under blomstring.

Torvull *E. vaginatum*

Snøull *Eriophorum scheuchzeri*

Denne finner vi helst i fjellet på våte steder hvor det er kalkrikt. Den vokser altså ikke bare på myr. Den er noe lavere enn torvull, og den vokser ikke i tuer. Den har en dusk som er hvitere og mer kulerund enn dusken til torvull. Den har utløpere, og stråene stikker opp med ærbødig avstand fra hverandre.

Snøull *Eriophorum scheuchzeri* vokser ikke i tuer.

Er man i tvil om det er torvull eller snøull man har funnet, kan man se på aksskjellene under dusken. Torvull har aksskjell som er lysgrå og gjennomskinnelige, med én nerve, mens snøull har mørkbrune aksskjell med tre nerver.

Snøull *E. scheuchzeri*

Snøull *E. scheuchzeri* i blomst og med ull

Snøull (til venstre) har mørkbrune aksskjell med tre nerver. Torvull (til høyre) har lysgrå gjennomskinnelige aksskjell med én nerve.

To store arter med flere dusker

Duskull *Eriophorum angustifolium*

Denne vokser på næringsfattige myrer og har flere dusker (aks) på glatte skaft i toppen.

Duskull *Eriophorum angustifolium*

Duskull *E. angustifolium*, i hannlig blomstringsstadium

Duskull *E. angustifolium* i hunnlig blomstringsstadium, med tre arr ut fra hver blomst.

Breiull *Eriophorum latifolium*

Duskull *E. angustifolium*

Breiull *Eriophorum latifolium*

Denne vokser på næringsrike myrer og har flere dusker (aks) på ru skaft i toppen.

Mange av oss har lært å skille

duskull og breiull ved å stryke fingeren langs skaftet og avgjøre om det er glatt eller ru. Fægri anbefaler å bruke tungen siden den er særs følsom, men en følsom finger er som regel godt nok.

Alle jeg kjenner bruker navnet ”breiull”, som vel er det nynorske navnet, som også brukes i *Lids flora*.

På Artsobservasjoner og i min utgave av *Gyldendals store Nordiske flora* brukes navnet ”breimyrull”. ”Bredull” brukes også en del – som bokmålsnavn.

Den lille ullen

Sveltull *Trichophorum alpinum*

Denne er mye mindre enn de fire andre og har ikke så mye ull. Den vokser helst der det er vått og kalkrikt

Sveltull *Trichophorum alpinum*

Sveltull *T. alpinum*

og ikke bare på myr. Den kan ligne på bjønnskjegg når den er uten ull.

Alle disse fem ullene tilhører starrfamilien *Cyperaceae* hvor man finner *Eriophorum*, *Trichophorum*, *Carex* og flere andre slekter.

Det er få som har lagt merke til myrullen når den blomstrer. For det første blomstrer den svært tidlig, og for det annet er blomstene så forskjellige fra det man venter. De sitter sammen i noe som ligner gåsunger som har forvillet seg ned på marken og sitter på strå. På det tidspunkt er det de store, gule støvbærerne som dominerer bildet. Siden vokser den raskt til, og ut i juni er de velkjente ulltottene fullt utviklet.

”Ullen” har vært søkt brukt, og til stopningsmateriale kan den til nød gå an, selv om den er dårlig til det også. ”Fattigmanns hodepute” har myrull hett i enkelte dialekter. Men det er nok bare prinsessen i eventyret om de tolv villendene som har klart å spinne og veve myrullen — for oss andre er den i skjøreste laget. Det er forresten ikke bare den øverste bladskjeden som er karakteristisk for torvmyrullen. De gamle bladskjedene blir sittende på, og inngår i torven som dannes etterhvert. Seige er de og seige blir de, de henger seg på torvspadene og er ytterst ubehagelige å ha med å gjøre. ”Bikkjeskinn” kaller gjerne torvarbeiderne slik torv.

Fægri

Det finnes i tillegg andre arter ull i Norge som jeg ikke har sett (ennå): Brannull *Eriophorum russeolum*, gulmyrull *E. brachyantherum* og småull *E. gracile*.

Går du på en myr eller vått område og finner snøull, breiull eller sveltull, så betyr det at du er på et kalk- og næringsrikt område og at du kan regne med å finne mer eksklusive arter enn på steder hvor du ser bare torvull og duskull.

Takk til Kåre Homble og Jan Wesenberg for svar på spørsmål.

Nabolagets ville vekster: ÅÅÅÅ – DE BORRENE

Anders Often

Trolig er Telemark Norges borrefylke. Alle de fire artene har ganske mange funn her – selv den sjeldneste: Skyggeborre. Ullborre og småborre er de med størst utbredelse, både på det indre av Østlandet og nordover langs kysten. Storborre er sjelden mot vest, og skyggeborre er klart sørlig. Alle fire er eurasiatiske arter med sørøstlig utbredelse i Europa; småborre og skyggeborre er så vidt funnet i Nord-Afrika.

Det er funnet fire arter borre, *Arctium* sp. i Norge, pluss alle tenkelige hybridkombinasjoner.

Men kunnskapen om denne slekta er dårlig hos oss. Så vidt jeg vet er det aldri gjort økologiske eller taksonomiske studier av borrarer, verken som hovedfagsoppgave eller spesialstudier. I denne sammenheng er det verdt å sitere Reidar Elven som skriver i *Lids flora* fra 2005 (s. 799):

”Slekta er lite undersøkt i Noreg. Dei fire artane kryssar seg fritt med kvarandre. Hybridane er fertile og er truleg mykje meir vanlege enn dei få rapporterte funna tyder på. Desse grove plantane blir ikkje ofte pressa og dokumenterte.”

Absolutt tungpressa

At borrarer er tungpressa, er lett å være enig i. Det er ikke morsomt å presse borrarer. De er både for store og for tykke, og de store bladene er vanskelige å få fine med de tykke bladstilkene og ganske høye, stive nervene som gjør av bladplata ikke kommer under press og blir dermed til et bulkete og dårlig belegg.

Jeg liker absolutt **ikke** å presse disse plantene.

Det er kun når jeg er sammen med stor/superpresser Tore Berg at de idiotiske borrene havner i plantepressa. Tore tar aldri slike ulogiske og uvitenskapelige hensyn; i.e. at tungpressa planter utelates av makelighetshensyn.

Like fullt har jeg presset noen borrarer, og et tilleggsfaktum, som gjør dem enda mer presseuvennlige, er at de tette korgene kan være smekkfulle av biller/billelarver som fortsetter å leve etter en omgang i plantepressa. Om så uke etter uke.

Det skal mye til for å flatpresse de store, stive og harde borrekorgene. Det hjelper å dele korgene i to, men det spørs om man gidder det.

Det ender som regel med at man ikke gidder å presse borre.

Hybridisering?

Fordi borrar er så tungpressa – og dermed er det lite innsamlinger – er det via vanlige morfologiske studier vanskelig å bli klok på hvor vanlig hybridisering er. Alle fire arter har samme kromosomtall $2n=36$ (men det er aldri telt på norsk materiale). Alle mulige hybridkombinasjoner er, ifølge floraen, funnet i Norge. Men kanskje er hybrider sjeldne. Selv synes jeg i alle fall at de er svært sjeldne; jeg kan aldri si med sikkerhet å ha hatt gleden av å finne en borre-hybrid. Men jeg har ikke gitt opp håpet. En dag! Og det er ganske sikkert hybriden mellom stor- og småborre jeg vil finne. Den anses som den klart vanligste.

Slekta borre *Arctium* er naturlig viltvoksende i Europa og tilgrensende områder i Afrika og Asia. Den er introdusert til mange andre steder i verden. Hvor mange arter som skal regnes til slekta er uklart, og flere arter har vært flyttet ut og inn av denne og den store naboslekta *Cousina* (med rundt 600 arter). Det er kun fire arter i Nord-Europa – og

alle finnes altså i Norge. Borrer heter forresten “burdock” på engelsk. Alle artene i slekta kalles toårige, dvs. det er rosettplanter som dør etter blomstring, men de behøver ikke nødvendigvis blomstre andre år etter spiring. Har frøet havnet på et usselt voksested, kan det trolig ta noen år før rosetten skyter opp blomsterstengel.

I spredning

At det blir mer borrar – i alle fall på det nedre Østlandet – er jeg ganske overbevist om. Fra undersøkelsen på Nes, Ringsaker kommune, er tallene klare (Tabell 1).

Innen de 132 områdene som ble undersøkt både i 1960 og 2000 er det sterk økning for alle tre artene som finnes i Hedmark. Storborre har blitt mye vanligere. Den synes å være ganske ny på Hedemarken. Småborre viser mer moderat økning. Den er gammel på Hedemarken. Ullborre har økt, men må fortsatt kunne karakteriseres som tilfeldig.

Tallene fra Nes er interessante, da alle tre artene viser sterk økning på tross av at det er blitt mye mindre

Tabell 1.

Økning av antall funn av borre *Arctium* sp. i gamle Nes kommune, nå en del av storkommunen Ringsaker, mellom 1960 og 2000.

Totalt 132 delområder, hver på ca. 0,8 km²

Art	1960	2000
<i>Arctium lappa</i> storborre	28	81
<i>Arctium minus</i> småborre	69	104
<i>Arctium tomentosum</i> ullborre	1	5

husdyr på Nes i tiden mellom 1960 og 2000. Vi tror dette skyldes en kombinasjon av flere årsaker. For det første var det trolig tidligere mer vanlig med småpleie av kulturlandskapet. Gardbrukere likte ikke borrar og reiv dem opp på beite, tun og veikanter. Dette er det trolig mindre av. Folk går ikke rundt og river opp borrar som forlystelse på lørdag ettermiddag. Slik er det bare ikke lenger. Dernest er det på Nes blitt svært mye mer rådyr. Kanskje er disse viktige som spredningsvektor.

Når det gjelder storborre, har vi i tillegg mistanke om at den har kommet inn som forurensning med såkorn. Denne arten viser i alle fall påfallende hyppighet ved møller og importsteder for såvarer.

Forskjeller artene imellom

Når borrar er i blomst eller frukt, er det stort sett ganske lett å skille de fire norske artene. Det er to store (stor og skygge) og to små (ull og små), og det er to med lang blomsterstand (skygge og små) og to med kort blomsterstand (ull og stor). De med lang blomsterstand har hule bladskaft. De med kort blomsterstand har kompakte bladskaft.

Huskeregul:

Kort|Kompakt – Lang|Slange.

Det er ganske stor forskjell på mengde ullhår på korgdekkbladene. Igjen er det en stor- og småborre som faller i samme gruppe. De mangler ullhår, mens skygge- og ullborre har ganske mye ullhår.

Alt i alt kan man altså få mistanke om at det er to og to arter som grupperer sammen med hensyn til

Småborre *Arctium minus* Foto: Anders Often

Karoline med vinterstand av ullborre
Foto: Anders Often

Ullborre *Arctium tomentosum*
Foto: Norman Hagen

Skyggeborre *Arctium nemorosum*
Foto: Norman Hagen

Vinterstand av ullborre *Arctium tomentosum*
Foto: Anders Often

slektskap, og at dette går på tvers av størrelse og rekkefølge i floraen. Intet svært spesielt resultat, men greit nok å tenke på når man skal prøve å holde styr på de fire taksa.

Historie i landskapet

Av det tre vanligste borrene (stor, små, ull) er småborre den som er gammel i landskapet. Den har på nedre Østlandet hørt med i kulturlandskapet langt tilbake i tid. Vurdering har imidlertid endret seg litt fra 1994- til 2005-utgaven av Lids flora og da mer i retning av at den kanskje kan være naturlig forekommende enkelte steder i

Storborre *Arctium lappa* Foto: Anders Often

Norge: Tekst i 1994-utgaven: ”*Truleg innført*”. Tekst i 2005-utgaven: ”*Kanskje heimleg i steinete lauvskog*”.

Personlig trur jeg ikke småborre er spontan, men at den er kommet inn med husdyrhold, men kanskje for ganske lenge siden.

For skyggeborre har statusvurdering også endret seg litt: Tekst i 1994-utgaven: ”*Kanskje heimleg i urer og næringsrik, skuggefull skog*”. I 2005-utgaven er dette endret til: ”*Næringsrik, skuggefull skog og rasmark osv.*” – altså intet utsagn om introduksjonshistorie, hvilket betyr at

Ullborre *Arctium tomentosum* pollineres av humle
Foto: Anders Often

Elven vurderer arten som spontan – dvs. naturlig forekommende i Norge.

Personlig er jeg veldig tvilende til dette, men trenden er grei: Det er flere og flere arter som blir vurdert som naturlig forekommende.

Hvorvidt dette kun er et definisjonsspørsmål:

Eller:

Er det interessant i det hele tatt å vurdere slikt? Er det mer politisk legitimt å vurdere flest mulig arter som ”heimlege”? Eller om vurderingskriterier er under endring?

Jeg skal ikke si hva som gjelder. Faktum er i alle fall at statusvurderingen for borrarer har endret seg litt fra 1994 til 2005 i retning ”meir heimleg”. Helst må vi tro dette rett og slett skyldes at vi har fått mer kunnskap om artene.

IVAR AASEN SOM BOTANIKER OG PLANTESAMLER

Kristin Vigander, tekst og bilder

Ivar Aasen var født 5. august 1813. I 2013 har dermed denne dikteren, språkforskeren og hobbybotanikeren 200-årsjubileum. Noen nevnte for meg ganske nylig at Aasen var botanisk interessert, og dette trigget min nysgjerrighet. Jeg fikk lyst til å finne ut litt mer om Ivar Aasen, som jeg egentlig aldri har hatt mye kunnskap om.

Jo, jeg visste selvsagt at han reiste rundt i landet og forsket i dialekter, at han utga ordbøker og grammatikk-bøker, at han la grunnlaget for et nytt norsk språk som bygget på dialektene fra Vestlandet, Agderfylkene, Telemark og Østlandet og at han gjenreiste det norske folkespråket og skapte det norske landsmålet.

Jeg visste også at Ivar Aasen var en dikter som hadde skrevet sterke og flotte dikt om norsk natur og norske samfunnsforhold. Alle har vi vel sunget ”Millom bakkar og berg”, og jeg hadde også hørt både syngespillet ”Ervingen” og ”Dei gamle fjell i syningom”.

Men at Ivar Aasen var en ivrig hobbybotaniker med stor kunnskap om planter og bestemmelse av arter, det visste jeg ikke. At han hadde et herbarium på mer enn 500 planter fra sin ungdomstid, det var jeg ikke kjent med.

Derfor var det med stor interesse

og entusiasme at jeg bestemte meg for å ta en tur til Ørsta for å besøke Aasentunet, og se om jeg kunne få lov til å bli kjent med Aasens bakgrunn som botanikkinteressert.

Dette maleriet av Ivar Aasen er malt av Lars Osa (far til felespilleren Sigbjørn Bernhoft-Osa) i februar-mars 1895, vel halvannet år før Ivar Aasen døde. Bildet henger nå i Aasentunet.

Ivar Aasen og Telemark

Men først ville jeg finne ut litt om Ivar Aasens tilknytning til Telemark. Han reiste jo rundt i flere fylker for å samle inn ord og uttrykk, og i tiden fra 1845 til 1868 besøkte han til sammen 15 kommuner i Telemark.

Første gang han kom til Telemark, var på den lange reisen som innledet samlerverket hans. Aasen likte

både natur, folk og språk i dette fylket. I Telemark mente han at språk og landskap passet sammen, i motsetning til hans oppfatning i flere andre fylker. Noen steder likte han språket men ikke landskapet, mens i andre fylker priste han naturen, men fant ikke noe av språklig interesse.

Den første samlerreisen i Telemark gikk til Seljord i 1845. I sine optegnelser har Aasen skrevet om Telemarkingene (eller nærmere sagt Seljordingene):

Tellemarkingene ere jævne, ligefremme Folk, tildeels noget stolte, idet de synes stort om sit eget; dog have de ikke det Herremands-Væsen, som Agershusingene; De adskille sig ogsaa fra disse ved sin Foragt mod alt fornemmt og fremmedt Væsen.

Endnu hersker der ogsaa en uhyggelig Tilbøielighed til Slagsmaal og Voldsomhed, der især ytrer sig i Drikkelag og Gilder; men her som paa saa mange andre Steder er denne Vildhed nu i Aftagende. Oplysningen er blandt den store Hob temmelig ringe, men enkelte Familier udmærke sig paa en glimrende Maade ved Kundskab og Aandsdannelse.

Mærkelig er Telebøndernes Sands for det Nationale eller Folkelige i Sæderne og Sproget. "Fræmmindlag", "Fræmmindnavn" og "Fræmmindmaal" er saaledes foragtede Ting, og man træffer ofte her paa smagfuldt

dannede nationale Udtryk, hvor de andensteds mangle.

Ivar Aasen kom tilbake til Telemark i 1853. I 1845 gikk turene til hest, 8 år senere hadde transportmulighetene endret seg. Vannveiene ble benyttet i større grad, og Aasen dro 6 ganger langs kanalen fra Skien til Dalen.

Ivar Aasen og botanikken

Allerede i veldig ung alder hadde Ivar Aasen en sterk interesse for botanikk. Han var mye ute i skog og mark. Mye tyder på at hans interesse ble vakt da han møtte bonden Nils Brudevold mens han jobbet som omgangsskolelærer i Ørsta i 1830-årene. Den 9 år eldre Brudevold hadde sterke botaniske interesser. Men det var i årene 1835-1842, da Aasen var huslærer på Solnør i Skodje, at han systematisk bygget opp sin plantesamling. På denne tiden var det ikke mange oppslagsverk som kunne hjelpe ham med navnsetting av plantene, spesielt var det vanskelig å finne navn på alle mose- og lavartene han hadde samlet.

Aasen reiste derfor i 1840 til Molde og viste frem samlingen til prosten der, Deinboll, som var fagmann i botanikk. Deinboll var veldig interessert, men hadde ikke så mye tid, så det kom ikke så mye ut av besøket som Aasen hadde ventet.

I 1841 reiste han til Bergen med håp om å få hjelp av biskop Neumann. Men biskopen var ingen botaniker og ga ikke plantesamlingen mye oppmerksomhet. Derimot viste han stor interesse for Aasens språkstudier.

Etter dette la Ivar Aasen bort videre arbeid med herbariet. Etter Aasens død i 1896 har herbariet vært plassert i Aasenstova i Ørsta.

Professor M.N. Blytt har senere gjennomgått herbariet, og han har satt navn på de fleste mosene og lavene.

Ivar Aasen som kartlegger

Ivar Aasens herbarium kan betraktes som det første seriøse lokalfloraarbeidet i Norge. Han har seriøst og systematisk kartlagt og dokumentert floraen i et lite, begrenset område. Han har oppsøkt de fleste naturtypene og antakelig funnet de fleste av blomsterplantene som vokste i Skodje og Ørskog i 1840-årene (kfr. Vevle 1996).

I sitt lille område har han funnet ca. 50 taksa som ikke var nevnt i plantelisten for hele Sunnmøre (Strøm 1762). Han har tatt for seg vanskelige grupper som f.eks. sveve (*Hieracium* sp.), marikåpe (*Alchemilla* sp.) og varianter av føllblom (*Leontodon* sp.). Han har oppgitt navn, funnsted, noen ganger dialektnavn og kommentarer om morfologi eller bruk av planten.

Selv har han skrevet i sin dagbok i 1841:

Jeg befandt, at min egen Plantesamling er saa god som ingen Ting, naar den sammenlignes med Andre, skjønt den dog kan have den Ære, at dens 500 vildvoxende Planter ere samlede paa to Kvadratmiles Vidde.

Ørsta og Aasentunet

Jeg har aldri før vært i Ørsta og følte meg hjertelig velkommen, både av det strålende været, den vakre naturen og den hyggelige og kunnskapsrike høyskolelektoren Torbjørn Urke som møtte meg på flyplassen. Urke ga meg en fin omvisning i området og hjalp meg med kontakter og adganger.

Ørsta har en mektig og spennende natur.

Aasentunet ble innviet i 2000, og det flotte bygget, som er tegnet av arkitekt Sverre Fehn, gir en verdig ramme for minner og dokumentasjon over Aasens liv og arbeid. Deler av herbariet er utstilt i glassmontere, men et par av bøkene ligger

Jeg fikk låne bok nr 4 og 5 av herbariet. De andre bøkene lå i glassmontre i utstillingslokalene.

innpakket i silkepapir i en kartong i kjelleren. Og her fikk jeg lov til å sitte noen timer alene og bla i de ”hellige” bøkene.

Det var med andakt jeg tok på meg de tynne hanskene jeg fikk utlevert og forsiktig åpnet de gamle brune heftene. Jeg visste at disse sidene var grundig gransket av store, betydelige botanikere, og det gjorde stort inntrykk å få lov til å gjennomgå dette materialet på egen hånd.

Det som slo meg med en gang jeg hadde åpnet bøkene, var den store mengden starr som var innsamlet. Jeg bestemte meg for å konsentrere meg om starrene og om orkideene.

Ivar Aasens orkideer

Den første arten som fanget min interesse var *Listera cordata* småtveblad. Den er notert som ”*Ophrys cordata*”. Den lille tørre brune planten var lett gjenkjennelig på papiret, og den ga med en gang gode assosiasjoner. Jeg fant til sammen 12 orkidearter i herbariet, og det var morsomt å la dette være den første planten jeg presenterer.

“317 *Ophrys cordata*”
(Småtveblad *Listera cordata*)

I det følgende har jeg presentert Ivar Aasens herbariebelegg sammenstilt med mitt eget bilde av samme plante.

Det som står med fet skrift under bildet er Ivar Aasens egne notater, det som står i parentes er plantens offisielle navn i dag.

“318 *Ophrys ovata*. Tobladet Fligglæbe”
(Stortveblad *Listera ovata*)

“309 Orchis bifolia Natfiol“
(Nattfiol *Platanthera bifolia*)

Nordhagen har skrevet korreksjoner til noen av beleggene, og uttaler klart at dette er *Dactylorhiza incarnata*, vanlig engmarihånd.

“311 Orchis maculata. Marigras. Ormegras. Hugvendelse. Flekkete-gras.”
(Flekkmarihånd *Dactylorhiza maculata*)

“310 Orchis latifolia”
(Engmarihånd *Dactylorhiza incarnata*)

På denne planten var det notert ”*Orchis latifolia*”. Det lurte meg til å tro at dette var søstermarihånd, og jeg syntes det var merkelig at Aasen skulle ha funnet den i Sunnmøre. Men det viste seg at dette belegget også hadde vært en nøtt for andre: Rolf

“312 Orchis conopsea”
(Brudespore *Gymnadenia conopsea*)

“313 Satyrium viride. Voxer høit til Fjelds i Ørskoufjeldet og Baadsnausen. Paa første Sted i Mængde.”
(Grønnkurle *Coeloglossum viride*)

“315 Satyrium repens. I Nærheden av Solnorsæteren (Skodje Sogn).”
(Knerot *Goodyera repens*)

“314 Satyrium albidum”
(Hvitkurle *Leucorchis albida*)

“316 Ophrys corallorhiza. Denne sjeldne Plante finds paa Gaarden Solnor og ved Svarteløken.”
(Korallrot *Corallorhiza trifida*)

“319 *Malaxis paludosa*. Denne lille Plante voxer i Myrer på Solnor og formodentlig paa flere Steder, da den vanskelig opdages formedelst sin Lidenhet.”
(Myggblom *Hammarbya paludosa*)

“320 *Serapais latifolia*. I en Ur ved Gaupeflaen (I Ørskougs Sogn). Jeg veed ikke om det er den Art som Strøm har.”
(Rødflangre *Epipactis atropurpurea*)

Ivar Aasens starr

Jeg teller videre i Ivar Aasens herbarium omtrent 25 starr-arter. Disse artene vil jeg presentere i neste nummer av *Listéra*.

Sitat fra Johannes Lid:

Johannes Lid skriver i en artikkel i 1949 (Særtrykk av *Nytt magasin for naturvidenskapene*):

Ivar Aasen har vori ein framifrå plantekjennar. Det kjem atter og atter fram i merknadene

hans at han må ha hatt ein uvanleg evne til å sjå skilnaden på plantane.

Og ein må ofte undra seg over kor mykje han har funni og kor sikkert han har bestemt plantane, særleg når ein tenkjer på at dei hjelpemidlane han hadde, berre var Strøms Søndmørs beskrivelse og (frå 1838) Hornemanns Plantelære. Han hadde dessutan ope auge for staden og miljøet for den einskilde planten, og har mange merknader om det.

Kilder:

Lid, Johannes. 1949. "Ivar Aasens herbarium." Særtrykk av *Nytt magasin for naturvidenskapene*. Often, Anders og Sæbø, Stein. "Botanikaren Ivar Aasen".
Urke, Torbjørn. *Ivar Aasen: for han gav oss ein arv til å bruka*.
<http://hantotekstar.blogspot.no/2011/07/ivar-aasen-i-telemark.html>.

”ECCE HOMO!” OM JESU TORNEKRONE, – ”EIN KLUNGERKRANS?”

Roger Halvorsen

Hanevoldvn. 15, 3092 Sundbyfoss, e-post: roghalv@gmail.com

I evangeliet etter Johannes står det i 19. kapittel, vers 5: ”Jesus kom da ut og bar **tornekronen** og **purpurkappen**. Og han (Pilatus) sa til dem: *Ecce homo!* eller *Se det menneske!*” Like før hadde stridsmennene til Herodes flettet en krone av torner og satt den på hodet hans, og de kastet en purpurkappe om ham og gikk frem for han og sa: ”*Vær hilset, du jødenes konge!*” (v. 2 og 3).

I Matteus 27, v. 29 står det også at stridsmennene ”*flettet en **krone av torner***”, akkurat som i Markus 15, v. 17. I Lukasevangeliet er ikke historien nevnt.

Ecce homo (Uttale: 'etf:e 'omo eller 'ek:e 'homo) er den latinske formen på orda som er lagt i munnen på Pontius Pilatus da han presenterte en pint Jesus Kristus, bundet og kronet med tornekrona, til en fiendtligsinnet menneskemasse like før korsfestelsen. Dette ifølge oversettelsen i *Vulgata*,

Jesus med tornekrone og kappe.
Caravaggio (1573–1610)

bibeloversettelsen som ble utført av Hieronymus i tiden fra 382 til 405. Hieronymus oversatte Det gamle testamentet fra hebraisk, originalspråket for Det gamle testamentet, og Det nye testamentet fra originalspråket gresk. Den greske teksten lyder ”*Ἰδοὺ ὁ ἄνθρωπος*” (*Idou ho Anthrōpos*). Det er kanskje grunn til å tro at Pontius Pilatus, som svært så mange andre romere av høy rang, brukte gresk som daglig talemål.

Uansett så er gresk originalspråket i Det nye testamentet.

Vulgata ble i 1546 anerkjent som den romersk-katolske kirkens offisielle bibeltekst.

Tornekrona på norsk

I Jacob Sandes påskedikt *Salme*, eller som det også er kalt, *Du som låg i natti seine*, nevnes også temaet om tornekrona, da i norsk språkdrakt. De to første versa av diktet lyder slik:

*Du som låg i natti seine,
sorgtyngd, vanvørd og åleine,
skjelvande på såre kne,
du som skåli trufast tømde,
medan alle dine rømde,
stridsmann frå Getsemane.*

*Du som spotta vart og banna,
kront med klungerkrans om panna,
medan augo brann i sorg,
du som stod i namnlaus pine,
skild frå dei du kalla dine,
einsam i Pilati borg.*

Å sitte i den gamle middelalderkirka i Vassås i Hof, eller i den omtrent like gamle kirka i Hof, og høre Jakob Sandes påskedikt sunget ei påske, er en opplevelse i seg selv. Diktet er et sterkt og personlig rop til den korsfesta: ”Å, lat nådens blodstraum nå meg, offerlam frå Golgata!”, og det hele munner ut i en sterk bønn: ”Syn meg dine merkte hender, så eg frelst mitt auga vender opp til deg på krossen du!”

Dette diktet og det fine julediktet *Det lyser i stille grender* er skrevet

i 1931 og begge er å finne i Jakob Sandes diktsamling *Storm frå vest*. Dikta er i dag tatt med i *Norsk Salmebok*.

Nå er dette, kan hende, en litt underlig innledning for en artikkel om botanikk, men det har sine grunner. Den Hellige Skrift er ganske full av botanikk, selv om leserne ikke alltid vet hvilke planter det er snakk om. Men hva har så Jacob Sande og Vassås og Hof kirker med botanikken å gjøre?

Når en sitter slik i et vakkert middelaldersk kirkerom, er det både med undring og ettertanke en sitter der, med sinnet, blikket og øret retta mot tekster, både fra prekestolen og i salmene. Det er jo derfor en kommer, og så dukker altså historien om Kristi tornekrone fram, i tekst og i ei salme.

Etter å ha lytta til teksten og sunget salmen i en middelalderkirke sammen med folk i Hof, skal jeg la påskens ettertanke ligge, den taler for seg selv. Men når en er interessert i botanikk, bringer dette også en annen undring med seg. Derfor skal jeg så la det følgende heller handle om botanikken. Hva var denne pinefulle tornekrona fletta sammen av? Det ble slik at jeg gikk hjem og undret også på det.

Mange forslag om tornekrona, og kristtorn er ett av dem

Forslaga om hvilken plante det dreier seg om, er mange, og også en vill norsk plantart og minst ei kjent velbrukt potteplante har fått navnet sitt knytta til Jesu lidelseshistorie, sannsynligvis helt urettmessig. Hvor

Pontius Pilatus viser Jesus fram for mobben.
Antonio Ciseri

seriøst begrunna forslaga er, er jo et spørsmål, men det får være. De er der, og et av disse navna er *kristtorn*, som vi kanskje bør kalle europeisk kristtorn *Ilex aquifolium*.

Noen mener at vårt kristtornnavn kommer fra det gamle tyske *Kristdorn*, ja, kanskje heller via Danmark hvor navnet kristtorn var i bruk hos Simon Pauli så tidlig som i 1684. Navnet henspiller på tornekrone som Jesus bar på vei til Golgata. Legenden forteller at bærene av kristtorn egentlig var hvite, men at de så ble farga av Jesu blod. Sånne legender hører med.

Det hører også med til historia at kristtorn tidligere ble brukt som juletre, – for sikkerhets skyld.

Kristtorn

Kristtorn hører til kristtornfamilien *Aquifoliaceae* som bare omfatter slekta *Ilex* og teller rundt 400 arter, ja, noen botanikere regner med opp til 600 arter, alt etter hvordan man

ser det. Slekta er spredt rundt i store deler av verden i det tempererte og subtropiske området og omfatter arter av trær, busker og klatreplanter. Noen forskere skiller imidlertid ut en egen slekt, *Nemophantus*, men den anses mer og mer som synonym for en amerikansk art kalt fjellkristtorn *Ilex mucronata*.

Kristtorn er løvtrær og kan være løvfellende eller eviggrønne og har relativt uanselige blomster. Den norske kristtorn er eviggrønn. Det påstås av noen at navnet *Ilex* kommer fra *Quercus ilex*, *steineik*, som har liknende blader. Tyske botanikere på 1700-tallet gikk så langt at de kalte den europeiske kristtorn for Steineiche (Miller 1750 og Gmelin 1773). Fægri (1970) skriver at *Ilex aquifolium* betyr ”steineik med stikkende blad”.

Utbredelsen av kristtorn i Norge strekker seg langs norskekysten fra Kragerø (det er også funnet ett eksemplar i Bamble av Karl Sigurd Eriksen) opp til Smøla. Den finnes i det området som har en laveste gjennomsnittstemperatur i året på omtrent +1°C og følger altså den såkalte +1-isotermen vinterstid. En pussighet er det at det synes som om granas *Picea abies* naturlige utbredelse i hovedsak faller utenfor de områdene der kristtorn finnes.

Treet har relativt sett en sterk årsvekst på opptil 15 cm og kan bli opptil 10 m høyt med et stammemål på 40-80 cm i diameter under gunstige forhold.

Kristtorn tåler skygge og vokser spredt i furuskoger og edelløvskoger,

Europeisk kristtorn; hannblomster over,
hunnblomster under.

mens blomstringa og bærsettinga bare skjer når det slipper lys til.

Kristtorn er Norges eneste eviggrønne løvtre. Stammen er fra først av grønn, men den blir grå eller lysebrun etter hvert som den vokser. Bladene blir 5-8 cm lange og 4-5 cm breie, blankt dypgrønne og stive, tykke og læraktige. Unge blader er mykere og har skarpe torner i bladkanten, mens de eldre blada ofte mangler tornene. Kristtorn er særbu (hann- og hunnblomster utvikles på hvert sitt tre). Blomstene er reint hvite med fire kronfliker og sitter i bladhjørnene. Noen få trær (i Norge) setter både hann- og hunnblomster, noe som i alle fall er kjent fra eksemplarer der arten har sine yttergrenser.

Fruktene er røde kulerunde bær (egentlig en steinfrukt) som inneholder fire frø. De modnes seint og må gjerne ha litt frost en kort periode før de spises av fugl som er den viktigste ”hjelper” i frøspredningen.

Kristtorn er kommuneblomst både for Lyngdal og Stord kommuner.

Dessuten er arten i tillegg å finne i kommuneskjoldet for Stord kommune.

Når det gjelder sannsynligheten for at ”vår” kristtorn, eller noen andre arter av *Ilex*-slekta for den saks skyld, var materialet for Kristi tornekrone, er den svært liten siden slekta ikke vokser innerst ved Middelhavet der Jesus drev sin virksomhet.

Kommunevåpenet fra Stord

Kristi tornekrone, ei mye brukt potteplante

Kristi tornekrone kalles en art i vortemelkfamilien *Euphorbiaceae*. Den bærer det vitenskapelige navnet *Euphorbia milii* og stammer fra Madagaskar. Hos oss dyrkes den som stueplante og passer godt i full sol. Den blir opptil 3 m høy i sørligere trakter, og da må den bindes opp som spalier. Den ligner mest på kaktus med sine svært piggete stammer, og den blomstrer stort sett hele året. De små blomstene kommer i bladhjørnene og har sterkt sinoberrøde, rosa eller hvite høyblad (braktéer).

Om ”Kristi tornekrone” *Euphorbia milii* er aldri så tornet, kan vi greit slå fast at noe materiale for ”Herrens krone” kan den umulig ha vært. Til det ligger de opprinnelige voksestedene på Madagaskar for langt unna. Men vakker er den, *Euphorbiaen*, tross de kvasse tornene. Den kalles for øvrig også for glansvortemelk og tornvortemelk. Men en vortemelk er den.

Navnet på Kristi tornekrone, *Euphorbia*-en altså, er ellers et gjennomgående navn i europeiske språk på en eller annen måte. På engelsk kalles den ”Crown of Thorns”. På spansk ”Espina de Cristo” eller ”Corona de Jesucristo”. Det franske navnet er ”Épine du Christ”, og på tysk blir det ”Christusdorn”. Katalansk er jo et ”eget” språk i Spania, og da kalles planta ”Espines de Christ”. På dansk og svensk har planta samme navnet som på norsk.

”Kristi tornekrone”, *Euphorbia milii*. De røde ”blomstene” er høyblad, braktéer, som omkranser de egentlige blomstene.

Det finnes bedre kandidater til kronemateriale

Da er vi over på de virkelige gode kandidatene av arter til å bli ”Kristi tornekrone.”

Klaus Høiland nevner to mulige og adskillige bedre kandidater i trollheggfamilien *Rhamnaceae*: *Paliurus spina-christi* (Kristi tornekrone eller Jerusalemthorn) og *Ziziphus spina-christi* (syrisk kristtorn). Som vi ser er begge artene knyttet til Jesu tornekrone gjennom sitt vitenskapelige artsnavn, *spina-christi*. *Spina* betyr tagg og *Christi* henleder til Kristus. Disse buskene, eller trærne om en vil, skal etter tradisjonen eller legenden være brukt som det materialet Herrens ”krone” ble flettet av. Begge disse artene vokser i Midtøsten og er svært sannsynlige kandidater til den tvilsomme æren å ha vært materialet til Jesu tornekrone.

Paliurus spina-christi, Jerusalemthorn, en verdig kandidat

Paliurus spina-christi har sitt naturlige utbredelsesområde rundt Middelhavet og de sørvestre delene av Asia, fra Marokko og Spania og østover til Iran og Tadsjikistan. Arten er et løvfellende tre eller busk opp til 3-4 meter høy. Skudda vokser i sikksakk med blad og to torner ved hver bøy. Frukten er ei tørr, treen lita nøtt med breie vingekanter.

Opprinnelsen til navnet *Paliurus* er ifølge Jens Corneliusson (1997) usikker, men det greske *paliouros* skal være et gammelt plantenavn for en tornete busk. A.W. Smith (1972)

skriver at *Paliurus* er det gamle greske navnet for ”*the terribly spiny Christthorn* (*Paliurus spina-christi*) *from which the crown of thorns is traditionally supposed to have been made*”.

***Ziziphus spina-christi*, også en god kadidat**

Denne arten kalles på engelsk for Christ's Thorn Jujube. Den siste delen av navnet blir oversatt med ”brystbær”, og arter og kultivarer av slekta *Ziziphus* kalles jujube- eller jujubatreet.

Jerusalemthorner *Paliurus spina-christi*

Jerusalemthorner *Paliurus spina-christi*

Det er vel ikke enkelt å se noen umiddelbar sammenheng mellom brystbær og Kristi tornekrone, men like fullt regnes *Ziziphus spina-christi* som en av kandidatene til den planta krona ble laga av. Arten er hjemmehørende i Midtøsten, og i Israel vokser den opp til 500 meters høyde i daler, bergskråninger og veikanter. Arten skal etter sigende vokse i rikelige mengder i veikantene rundt Jerusalem.

Den er spredt med fugler som spiser fruktene. Bæra, ”brystbæra”, er en spiselig steinfrukt, ganske søt på smak, fulle av sukker, og den blir også brukt i produksjonen av forskjellige slags godterier.

Ziziphus spina-christi er en busk eller et tre opp til 20 meter høyt. Det som er av interesse i denne sammenhengen er tornene som sitter i par, den ene rett og den andre buet.

Ziziphus spina-christi er kjent både blant jøder, kristne og muslimer gjennom tradisjonen om at Jesu tornekrone ble laget av grener fra dette treet.

Det finnes dessuten en mengde relikvier, mer enn 700 i tallet, og når det gjelder ”artsbestemmelsene” av disse, så ser det ut for at de foreliggende relikvier virkelig er kommet fra arten *Ziziphus spina-christi*, men sannsynligheten for at det virkelig dreier seg om tornekvister fra ”Kristi tornekrone” kan likevel være litt tvilsom.

Dvergbusken tornet pimpernell *Sarcopoterium spinosum*

Den mest sannsynlige planta som

Ziziphus spina-christi, L. Desf.

Ziziphus spina-christi, L. Desf.

ble brukt som materiale i Kristi tornekrone er nå likevel den i middelhavsregionen allestedsnærværende dvergbusken *Sarcopoterium spinosum*, som hører til rosefamilien *Rosaceae*. Arten er kalt ”tornet bibernelle” i den danske utgaven av Gyldendals Middelhavsflora, og navnet blir da på norsk ”tornet pimpernell”. Den minner nærmest om ”piggråd”. I arabiske landsbyer brukes denne dvergbusken som gjerder og oppe på murer som beskyttelse, og det er også denne arten som er antatt omtalt i Bibelen

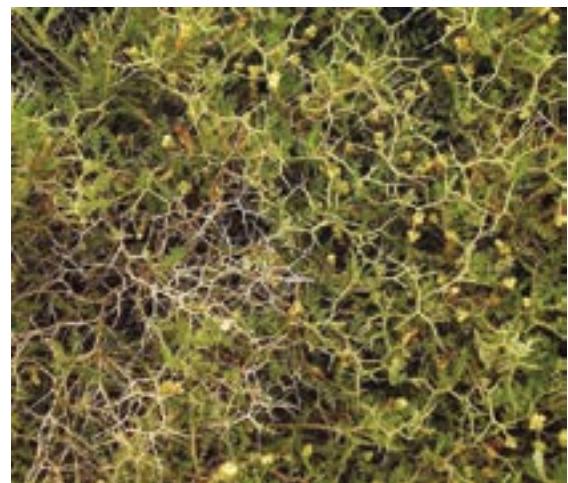
hos profeten Hoseas (2. 6.):

Se, derfor stenger jeg din vei med torner; jeg reiser en mur foran henne, så hun ikke finner sine stier; ... (henne = Israel)

Når noen ville lage ei tornekrone, var det bare å plukke opp noe av busken rundt om i Jerusalems tørre marker og raskt forme det til ei krone. Busken er rimelig lett å bøye og forme til, og det som kan hende er viktigst, er at det påstås av mange at busken også skal vokse på Golgata.

Relikvier

Enigheten om at det var nettopp *Sarcopoterium spinosum* som ble brukt som materiale til tornekrona, er stor blant mange forskere, men det er også en del som mener at det er minst like sannsynlig at det er *Ziziphus spina-christi* som har denne heller tvilsomme æren. Denne siste arten skal finnes i tornekroner som er bevart som relikvier i Capella della Spina i Pisa og i Trier og

Tornet pimpernell *Sarcopoterium spinosum*

er blant de største, selv om deres tidlige historie som relikvier, det vil si den ekte Kristi tornekrone eller deler av den, er ganske tvilsom og obskur. Selvfølgelig vil noen kunne hevde at disse er autentiske, men siden det finnes oppregnet rundt 700 slike relikvier, byr dette unektelig på et problem. At mange av disse tornekrone, eller også relikvier i form av grener eller torner fra dem, kan stadfestes å være i alle fall *Sarcopoterium spinosum* eller *Ziziphus spina-christi* er nok sikkert, men det er neppe der problemet ligger.

Også i Norden går det historier om en relikvie fra tornekrone. Det hadde seg slik at sønn av Magnus Lagabøter, kong Håkon V Magnusson (1299-1319) skal ha gitt en ”torn fra tornekrone” til den hellige biskopen Brynolf av Skara som alltid hadde vært en god norgesvenn. Historien forteller at Brynolf selv hentet relikvien i Lödöse fra et norsk sendebud den 2. september 1304. Han skal ha gått barbeint i prosesjon ti mil fram til domkirken i Skara. Relikvien var den største skatten domkirken hadde i middelalderen,

Tornet pimpernelle *Sarcopoterium spinosum*

men så forsvant den da Gustav Vasa plyndret kirker og klostre i forbindelse med reformasjonen på 1500-tallet. Tragisk er det selvsagt at et kulturhistorisk minne blir borte. Og en ”relikvie”, ja vel, men en original torn fra Kristi tornekrone? Nå ja?

Men det er likevel lov til å undre seg på vei hjem fra gudstjeneste i en middelalderkirke i Hof.

Litteratur:

- Bibelen*. 1960. Det norske Bibelselskaps forlag.
 Corneliussen, J. 1997. *Växternas namn*. Wahlström & Widstrand.
 Duke, James A. 2008. *Duke's handbook of medicinal plants of the Bible*. CRC Press.
 Fægri, Knut. 1970. *Norges planter*. J. W. Cappelens Forlag AS. Oslo.
 Grey-Wilson, C. & Blamey, M. 2000. *Gyldendals Middelhavsflora*. Nordisk Forlag, København.
 Lid, J. & Lid, D.T. 2004. *Norsk Flora*, 7. utg. v/ Reidar Elven. Det Norske Samlaget, Oslo.
Norsk Salmebok. 2012. Salme nr. 130.
 Sande, Jacob. 1931. *Storm fra vest*. Gyldendal Norsk Forlag.
 Smith, A.W. 1971. *A gardener's dictionary of plant names*. Cassel, London.

BOTANISKE BILDER

Norman Hagen

En engasjert botanikkprofessor viser oss askerstorke-
nebbene på Flekstveit. Villblomstenes dag 2012.

En pust i bakken, på TBFs sommerekursjon 2012.

Dverggylde *Centaurium pulchellum* på Skåtøy.

Harekløver *Trifolium arvense* på Jomfruland.

B

Returadresse:

Telemark Botaniske
Forening
Postboks 25 Stridsklev
3904 Porsgrunn

INNHold	Side
Vår i Tjønnegrend, av <i>Sigrid Nordskog</i>	3
På et gammelt eikeblad – fem sopparter nye for Norge, av <i>Kåre Homble</i> og <i>Tove Hafnor Dahl</i>	4
Konkurransen, av <i>Trond Risdal</i>	17
Huldreblom i Skårdal, Hjarthdal kommune i 2012, av <i>David Mundal</i>	18
Eit år med Mariaplanter. Om en kalender for 2014, av <i>Odd Vevle</i>	20
<i>Paris quadrifolia</i> L., et navnevalg med kjærlighet og krig i seg, – kanskje-? Om firbladets mulige mytologiske bakgrunn, av <i>Roger Halvorsen</i>	21
Vaardagen, dikt av <i>Ivar Aasen</i>	28
<i>Listéra</i> for 20 år siden: Telehånd – Telemarks fylkesblomst, av <i>Finn Wischmann</i>	29
Nytt fra styret våren 2013	32
Ikke borrefri, av <i>Anders Often</i>	33
De vakre hvite duskene, av <i>Norman Hagen</i>	34
Åååå – de borrene, av <i>Anders Often</i>	39
Ivar Aasen som botaniker og plantesamler, av <i>Kristin Vigander</i>	44
”Ecce homo!” om Jesu tornekrone, – ”ein klungerkrans?”, av <i>Roger Halvorsen</i>	51
Botaniske bilder, av <i>Norman Hagen</i>	59